

„Deset godina proljeća“: gvatemalsko - američki odnosi tijekom Gvatemalske revolucije (1944. - 1954.)

Gvatemalska revolucija obuhvaća desetogodišnje razdoblje gvatemalske povijesti (1944. - 1954.) kojemu je u dosadašnjoj historiografskoj produkciji nadjenut i naziv Los Diez Años de la Primavera (eng. Ten Years of Springtime). Tih „deset godina proljeća“ obilježeno je burnim društveno-političkim i gospodarskim prijelazima s državnog uređenja u obliku „banana-republike“ pod diktatorskom vlašću Jorgea Ubicoa Castañede (i njemu nasljedne vojne junte) na predstavničku demokraciju i građansku vladu koju su usustavili Juan José Arévalo i Jacobo Árbenz Guzmán. Cilj prva dva dijela ovog rada jest ocrtati politička i društveno-gospodarska previranja tijekom naslovnog vremenskog razdoblja, posebno ističući tadašnje vanjske i unutarnjopolitičke prilike između Sjedinjenih Američkih Država i Gvatemale. Treći dio rada nastoji obraniti tezu kojom se tvrdi da je djelovanje SAD-a u Gvatemali – posebice lobiranjem tvrtke United Fruit Company koje je uvjetovalo provođenju tajne operacije PBSUCCESS, uz neke vidljive lokalizirane probleme – utjecalo na političko-ekonomski regres spomenute države, kao i posljedično otvaranje vrata 36-godišnjem građanskom ratu.

1. Uvodne napomene

Nakon što je 15. rujna 1821. godine proglasila svoju nezavisnost od Španjolske, Gvatemala je, kao mlada i novooblikovana država, prepuštena lokalnoj političkoj vlasti koju su u razdoblju od nešto više od stotinu godinu (1838. - 1944.) obilježile smjene barem četiriju vojnih diktatura i nekoliko kratkotrajnih, reformističko-liberalnih vlada. Potkraj 19. stoljeća, velika je potražnja za kavom, zbog rasta njenih burzovnih cijena, polučila obimniji priljev stranih ulagača, a trgovački monopol nad gospodarstvima nekolicine zemalja Latinske Amerike uspostavile su i osigurale upravo Sjedinjene Američke Države. Do 1912. godine tvrtka *International Railways of Central America* u Gvatemali je upravljala većinom novoizgrađenih željeznica koje su vodile do lučkih pristaništa u kojima se kava utovarivala i otpremala na ciljana odredišta. U sljedećih dvadesetak godina, tvrtka *United Fruit Company*¹

1 U ostatku teksta tvrtke *International Railways of Central America* i *United Fruit Company* bit će oslovljavane kraticama *IRCA* i *UFCo*.

vještima je poslovnim aktima spajanja i usvajanja stekla kontrolu nad golemim brojem državnih zemljišta na kojima su se pretežno uzgajale banane, ali i nad IRCA-om koja je, kao novopečena podružnica UFCo-a, nadzirala prijevoz i izvoz gvatemalske kave na sjevernoamerička i pokoje europsko tržište. Razvijenu averziju prema stranim ulagačima pospješila je i njihova rasna diskriminacija prema domicilnom stanovništvu i njihova eksploatacija vidljiva i u nesrazmjernom odnosu odrađenih i isplaćenih sati, na što lokalna politička vlast, napose zbog ubrzanog bogaćenja, nije ponudila nikakav otpor (Glejjeses, 1992: 10-11).

U prvoj polovici 20. stoljeća Gvatemala je stoga bila oblikovana kao *banana-republika*, odnosno svojevrsna servilna diktatura kojom je vladala plutokracija i koja je ekonomski ovisila o uzgoju i izvozu primarnih proizvoda (poput banana i kave).² Nagomilana privatnim poduzećima s ciljem stjecanja profita i opterećena iznimno ovisnim odnosom države i monopolista i iskorištavanjem javnih dobara (zemlje) u privatne svrhe. Dok su se sve veći dugovi pretvarali u javne, Gvatemala je bila izložena političkom modelu ekspres-lonca (eng. *pressure cooker*), nasuprot modelu sigurnosnog ventila (eng. *safety valve*, obuhvaćao je provođenje reformi i industrijalizaciju države) kojega su provodili Meksiko, Čile i Brazil (Kos - Stanišić, 2012: 248). Nakon Velike gospodarske krize i kraha burze 1929. godine, koji su na američkom unutarnjem i vanjskom gospodarskom planu bili uvjetovani vrlo nezdravim korporacijskim i bankovnim strukturama, nesigurnom vanjskom trgovinom, brojnim ekonomskim dezinformacijama i lošom raspodjelom prihoda (Zinn, 1980: 377), gvatemalsko gospodarstvo dovedeno je pred bankrot, a kao vrlo teška posljedica javio se potencirani rast broja nezaposlenih ljudi koji su se počeli okretati socijalističkim skupinama, sindikatima i radničkim

2 Navedeni pojam prvi je upotrijebio američki pisac William Sydney Porter (O. Henry), 1904. godine u pripovijetci „The Admiral“ iz zbirke priča *Cabbages and Kings*. Pri opisu fikcionalne države Anchuria, Porter navodi sljedeće (napomena: autorov vlastiti prijevod): „U sastavu ove male, pomorske *banana-republike* nalazilo se i odjeljenje za održavanje mornarice“ (1). No, trend prikazivanja banana-republike kao političkog konstrukta u svezi s kontekstom ovog rada možemo pratiti tek od sredine 1930-ih.

udruženjima. Nauštrb njih bogatili su se strani ulagači, a pod pritiskom američke diplomacije koja je nastojala spriječiti oružani sukob, *United Fruit Company* pristala je prodati 300 000 svojih dionica konkurentu Samu Zemurrayu i od njega otkupiti 22 000 hektara zemljišta po kojima su sadili banane, šećernu trsku i kokos, 23 000 hektara šuma i močvara, 13 parobroda te kontrolu nad dodatnih 13% američkog tržišta (Soluri, 2005: 74).

Imajući na umu kontekst ekonomskog i političkog stanja u kojemu je Gvatemala obitavala prije revolucije iz 1944. godine, prva dva dijela ovog rada bit će posvećena pregledu društveno-političkih i gospodarskih zbivanja i izmjena tijekom vojne diktature Jorgea Ubicoa Castañede (1931. – 1944.) i reformističkih vlada Juana Joséa Arévala (1945. – 1951.) i Jacoba Árbenza Guzmána (1951. – 1954.), odnosno samom tijeku desetogodišnje Gvatemalske revolucije. Treći dio rada bavit će se istraživanjem uloge SAD-a u Gvatemalnoj revoluciji na razini gospodarske i diplomatsko-vojne povijesti, napose pristupanjem dostupnim digitaliziranim dokumentima CIA-e³, ali i proučavanjem recentne historiografske produkcije o ulozi UFCo-a u ovom povijesnom razdoblju Gvatemale, propagandi Edwarda Barneysa i američkih medija, smjeni Trumanove i aktivaciji Eisenhowerove administracije te ulozi braće Dulles u realizaciji tajne operacije „PBSUCCESS“, odnosno u državnom udaru i svrgnuću Jacoba Árbenza 1954. godine.

2. Preddemokratsko razdoblje gvatemalske povijesti

2. 1. Početne godine 20. stoljeća (1901. – 1931.)

Društveno-politička sfera u Gvatemali tijekom prijelaza iz 19. u 20. stoljeće ponajviše je oblikovana bliskim odnosima vladajućih tijela i njihovih interesa te ekonomsko-ekspanzionističkih težnji UFCo-a. U duhu bivših državnih poglavara poput, primjerice, Justa Rufina Barriosa (1875. – 1883.), gvatemalski predsjednik Manuel Estrada Cabrera (1898. – 1920.) dopuštao je velike ustupke UFCo-u u svezi kupovine zemljišta, a od 1901. godine svojom politikom pomagao je stranim ulagačima pri usustavljanju trgovačkog monopola nad izvozom banana i kave. Tako razvijena izvozna agrikultura utjecala

3 *CIA Historical Review Program* identificira i deklasificira zbirke dokumenata koji detaljno opisuju analizu Agencije i aktivnosti vezane uz povijesno značajne teme i događaje. Većinski dio materijala u vezi Gvatemalske revolucije pregledan je i digitaliziran 2003. godine, a svi izvori i dokumenti (izvorno na engleskom jeziku) kojima se u radu pristupa autorov su vlastiti prijevod. (Ostali prevoditelji, ako ih ima, bit će jasno naznačeni.)

je na ekonomski rast zemlje, ali je UFCo dobila pravo veta na sva zakonska rješenja koje bi protiv njihove politike mogla ratificirati gvatemalska vlada (Dawson, 2011: 144). U istom je vremenskom razdoblju zakonski bio uokviren radni sustav utemeljen na dužničkom ropstvu po kojemu su domoroci (*indígenas*) bili obvezni otplaćivati dugove radom na plantažama (*fincas*), a često su im se pridruživali i sezonski radnici koji su silazili s obližnjih planinskih naselja i nastojali povećati svoje vrlo slabe zemljišne prihode. Iz takvog uređenja proizašao je i sustav *mandamientos*, po kojemu su *indígenas* bili dužni prihvatiti ponude rada od (najčešće stranih) ulagača i plantažera, što je pak za posljedicu imalo činjenicu da je do 1926. godine koncentracija vlasništva nad zemljom u rukama stanovništva iznosila tek 7.3% (Keen, Haynes, 2009: 266). Strani ulagači bogatili su se na novostečenim zemljištima nauštrb domorodačkih seljaka i radnika, a Cabrerina administracija nije poduzimala nikakve mjere do početka 1920-ih godina. Preuzevši predsjednički položaj Carlosa Herrere uz pomoć Jorgea Ubicoa, José María Orellana doživio je tijekom svojeg predsjedničkog mandata (1921. – 1926.) pojavu Gvatemalske komunističke partije koju su 1922. godine osnovali pravnik iz Salvadora i 13 *ladino*⁴ obrtnika, zahtijevajući veće plaće i smanjenje broja radnih sati s 10 na 8. Partija se prvenstveno okupljala oko gradskih radnika i brojčano nije nadilazila stotinu članova, a dobila je na značaju unatoč tome što nije uspjela razviti komunikaciju sa seljacima u ruralnoj sredini (Glejjeses, 1992: 10). U kratkotrajnom razdoblju političkih sloboda, gvatemalske vlasti pristale su na neke zahtjeve, a dopuštena su i sindikalna udruženja te sloboda tiska. Ipak, već na primjeru suzbijanja štrajkova lučkih (u Puerto Barriosu) i željezničkih (IRCA) radnika iz 1924. godine vidljiva je opresija putem tajnih policijskih službi kao proizvoda bivših režima. Mučenja su se uobičajeno izvršavala u zatvorima, sindikalna udruženja ponovno su suzbijena, a izvoz kave se udvostručio (Forster, 2001: 15).

2. 2. Vojna diktatura Jorgea Ubicoa Castañede (1931. – 1944.)

U okvirima življe političke aktivnosti i nemilosrdnijih progona protivnika režima, ubrzo se kao budući predsjednik isprofilirao Jorge Ubico Castañeda. Svoju je zloglasnost dokazao još kao guverner četvrti Alta Verapaz i Retalhuleu

4 Pojam *ladino* španjolskog je podrijetla, a u Gvatemali, udaljenim krajevima Meksika, El Salvadoru i Hondurasu označava nedomorodačko stanovništvo. Valja naglasiti da pojam *ladino* nije istovjetan etničkim skupinama pozapadnijeh *Amerindijanaca* ili *mestizosa* (ugrubo rečeno, spoj španjolskog i domorodačkog stanovništva), kao i da je još uvijek predmet daljnjih istraživanja i rasprava (Adams, 1994: 527).

tijekom 1920-ih: u potonjoj četvrti smaknuo je stotine navodnih kradljivaca stoke, a u obje četvrti provodio je drakonske zdravstvene kampanje protiv zaraznih bolesti (Forster, 2001: 15). Velika gospodarska kriza 1929. godine pogodila je i Gvatemalu. Cijene dionica kave naglo su pale, proizvodnja i izvoz banana ušli su u negativan trend zbog biljnih bolesti (gljivicama uzrokovane panamska bolest i crna sigatoka), a broj nezaposlenih ljudi i radničkih nemira proporcionalno je rastao.⁵ Strahujući od radničke revolucije, bogata zemljoposjednička elita odlučila je podržati Ubicoa kao čvrstog vladara koji je već dokazao da se može nositi s režimu alarmantnim situacijama te je, kao jedini kandidat na izbornoj listi, 1931. godine izabran za predsjednika. Početak svoje vladavine, uvelike pod utjecajem Mussolinijeve fašističke diktature kojega je često navodio kao uzor, Ubico je obilježio uhićenjem Antonia Obanda Sáncheza (i ostalih vođa komunističke partije) 1931. godine, a već godinu dana kasnije ukinuo je Gvatemalsku komunističku partiju. Ratificirao je i zakone o policijskom teroriziranju i osiguravanju pravnog imuniteta zemljoposjednika za korištenje ubojitih sredstava pri zaštiti imovine (Forster, 2001: 29; Foster, 2007: 203).

Ubico je istovremeno nasilno suzbijao rad sindikata (zabranio je korištenje riječi *radnik* i štrajk), komunisti i drugih političkih aktivista te poticao centralizaciju državne vlasti i gospodarske infrastrukture (banaka, željeznica, autocesta, telekomunikacija i elektroprivrede). Godine 1934. ukinuo je zakon o dužničkom ropstvu, ali je uveo niz pravnih regula po kojima su svi dobno sposobni muškarci, koji su posjedovali manje od propisanog iznosa zemljišta, bili obvezni odraditi minimalno 100-150 dana teškog rada, a odrađene dane dokazivali su unosima u radnim knjižicama (*libretas*) (Booth, Wade, Walker, 2010: 136; Keen, Haynes, 2009: 440). No, promicanje navedenog razvoja Ubico je ozakonjivao nauštrb domorodačkog stanovništva kojemu su za izvedene radove isplaćivane minimalne satnice od svega 25 centa. Kasnije ozakonjenu rasnu netrpeljivost nagovijestio je još 1927. godine kad je domoroce usporedio s magarcima te ustvrdio da za njih postoji samo zakon biča, a tijekom njegove vladavine jasnije se ocrtala društvena hijerarhizacija po kojoj su *ladinosi* bili nadređeni domicilnom i crnačkom stanovništvu (Gleijeses, 1992: 15).

5 U svezi opskrbe plantažnih radnika alatima, UFCo je slovila kao najveći kupac mačeta među svim tvrtkama u središnjoj Americi. Zbog učestale kupovine mačeta od tvrtke Collins Company iz Collinsvillea u Connecticutu, uveden je i pojam „indeks mačete“ (eng. *the machete index*). Tijekom plodne godine UFCo je kupovala preko 36 000 mačeta, no tijekom 1931. godine kupila je samo 24 000, što je bio indikator negativnog trenda i pada od cijele trećine uzrokovanih Velikom gospodarskom krizom (Chapman, 2009: 101).

Iz toga je proizašlo i sustavno iseljavanje i uklanjanje seljaka s farmi te pretvaranje njihovih zemljišta u plantaže banana, što je naposljetku rezultiralo ugovorom iz 1930. godine kojim je UFCo-u dano 200 000 hektara (490 000 akera) na plantaži Tiquisate u zamjenu za izgradnju luke na obali Pacifika unutar sljedećih sedam godina.⁶ Ubicova administracija nije reagirala protiv sve snažnije kontrole UFCo-a nad gvatemalskim gospodarstvom, a za bogatu zemljoposjedničku elitu ugovor iz 1930. značio je da promet kavom i bananama više neće ovisiti o željezničkom prijevozu do luke Puerto Barrios (na čemu su isti gubili novac, a IRCA se bogatila), već o izravnom slanju proizvoda u novoizgrađenu luku na obali Pacifika. Shvativši da će tim ugovorom njezina željeznička podružnica izgubiti ogromne količine novca, UFCo je prijateljskim sporazumom iz 1936. godine povisila svoj dotadašnji posjednički udio od 17% dionica IRCA-e na 42.68%, a od izgradnje luke odustala je u zamjenu za duplo jeftiniju vozarinu tijekom prijevoza proizvoda. Iste je godine Ubico pravno razriješio UFCo obaveze o izgradnji luke navodeći ekonomsku krizu kao razlog, a ona je za minimalnu svotu od 50 000 dolara zadržala sva dobivena zemljišta (Gleijeses, 1992: 22). Izravna posljedica takvog dogovora bilo je bogaćenje obje tvrtke, zbog čega se IRCA u utrci prijevoza proizvoda do Puerto Barriosa pokazala nadmoćnijom od suparničke tvrtke *Grace Steamship Lines* koja je opskrbljivala obližnju luku na Pacifiku, San José. Do 1939. godine Gvatemala je godišnje proizvodila preko 10 milijuna grozdova banana (u usporedbi s 12.5 milijuna iz Hondurasa, 3.4 milijuna iz Kostarike i 1.7 milijun iz Nikaragve), a tu količinu na sjevernoamerička tržišta odašiljala je trgovačkim i poštanskim zakupima u brodovlju *banana mornarice*, odnosno vojne jedinice *The Great White Fleet* koja je unutar tržišta ostala poznata kao jedini pouzdani prijevoznik ohlađenog voća iz tropskih krajeva (Forster, 2001: 16-18; Josling, Taylor, 2003: 79; Keen, Haynes, 2009: 440).

Iako je tijekom kasnih 1930-ih zbog svojih simpatija prema Francovom i Mussolinijevom režimu optužen za koketiranje sa silama Osovine, Ubico je potporu SAD-u potvrdio otvaranjem gvatemalske vlade Roosveltovoj diplomaciji dobrog susjeda (eng. *good*

6 Jedini konkurent UFCo-u u okolici Gvatemale bio je *Cuyamel Fruit Company* Samuela Zemurraya. Godine 1910. kupio je 5000 akera (20 km²) zemlje uz rijeku Cuyamel te je ubrzo postao najveći izvoznik voća u Hondurasu, a nadimak „Sam the Banana Man“ opravdao je iako je UFCo-u 1930. godine prodao Cuyamel Fruit za 31.5 milijuna dolara. Iste su godine, zbog lošeg poslovnog vodstva i Velike gospodarske krize, dionice UFCo-a pale za vrtoglavih 90% (s oko 33 milijuna dolara vrijednosti na oko 2 milijuna), na što je Zemurray odgovorio otkupom dionica, nadglasavanjem upravnog odbora te reorganizacijom tvrtke (Chapman, 2009: 95-100).

neighbour diplomacy)⁷, zbog čega je Gvatemala dobila priliku sudjelovati na svjetskom sajmu u New Yorku, 1939. godine. Kao vanjskopolitičko rješenje, njegova odluka urodila je plodom zbog demistificiranja negativnih latinoameričkih stereotipa te intenziviranja gvatemalsko-američkih diplomatskih, trgovačkih i vojnih odnosa, ali na unutarnjopolitičkom planu diplomacija dobrog susjeda imala je i dalekosežne negativne posljedice. Između ostaloga, strani ulagači poput UFCo-a, koji su u proteklom desetljeću osigurali kontrolu nad proizvodnjom kave i banana, ali i nadzorom radne snage, u većem su broju zapošljavali i bolje plaćali latino radnike nauštrb crnačkih, što je tijekom Ubicova autoritarnog režima rezultiralo razvojem protucrnačke ksenofobije (Colby, 2011: 174, 176). Unatoč tome, Ubicova potpora SAD-u nije jenjavala, jer je već 8. prosinca 1941. godine (jedan dan nakon napada na Pearl Harbor) Gvatemalu odveo u Drugi svjetski rat objavivši rat Japanu. Nedugo zatim, 11. prosinca iste godine, službeno je zaratio i s Italijom i Njemačkom (o čijim je trgovačkim suodnosima gvatemalska ekonomija uvelike ovisila), a SAD-u je dopustio i izgradnju zračne baze na gvatemalskom tlu, navodeći kao opravdanje obranu Panamskog kanala (Immerman, 1982; 37). Po naputku iz Washingtona, Ubico je dozvolio i deportaciju nekoliko tisuća Gvatemalaca njemačkog podrijetla u SAD, a od preostale zajednice koja je sveukupno brojila 5000-6000 pojedinaca, većina se suočila s diskriminatornim mjerama koje su 1944. godine kulminirale zapljenom njihovih zemljišta, prvenstveno plantaža kave, u vrijednosti od preko 150 milijuna dolara (Glejjeses, 1992: 20; Booth, Wade, Walker, 2010: 136).

Oslabljeno ekonomsko stanje uzrokovano ustupcima stranim ulagačima i nasilno zatamljavanje društveno-političkih sloboda sredinom 1940-ih doveli su do nemira među radnicima, studentima te pripadnicima srednje klase. U tom je razdoblju oko 90% Gvatemalaca (od otprilike 2.25 milijuna ukupnog stanovništva) živjelo u zajednicama manjim od desetak tisuća ljudi, a dvije trećine od tog broja činilo je domorodačko stanovništvo (potomci istrebljenih Maya). Ubicov autoritarni režim,

7 32. predsjednik SAD-a, Franklin Delano Roosevelt (1933. – 1945.), zagovarao je neintervencionističku politiku u latinoameričkim zemljama, a na Sedmoj panamaeričkoj konferenciji u Montevideu 1933. godine njegova je zastupanja potvrdio i 47. državni tajnik SAD-a, Cordell Hull. Ratifikacijom pravnih regula diplomacije dobrog susjeda, FDR je obustavio okupaciju Nikaragve 1933. od strane američkih marinaca i okupaciju Haitija 1934. godine. *Ugovorom o odnosima s Kubom* iz 1934. godine poništio je odredbe *amandmana Platt* (po kojemu je Kubi zabranjeno uspostavljanje saveza s ostalim državama, a SAD-u su ozakonjene oružane intervencije), a pregovarao je i o kompenzaciji za meksičku nacionalizaciju naftne imovine u stranom vlasništvu 1938. godine (Smith, 2005: 94-96).

unatoč većinskom udjelu u stanovništvu, domorocima nije dopuštao satnicu veću od 25 centa, što je vidljivo i na primjeru njegove intervencije kad su američke vlasti htjele povisiti satnicu radnika tijekom izgradnje jedne od vojnih baza 1942. godine (Glejjeses, 1992: 15). U dosadašnjoj historiografskoj produkciji o Gvatemalskoj revoluciji smatra se da je kap koja je prelila čašu, uz sveopće nezadovoljstvo i sve češće pobune protiv režima u svibnju 1944. godine, Ubicovo izdavanje amandmana *Decreto 2795*. Kao produžetak zakona *ley de fuega*⁸ iz 1935. godine, navedeni dekret Ubicou je trebao osigurati potporu zemljoposjedničke elite u sljedećim predsjedničkim izborima, jer je privatnim vlastodržcima omogućio da usmrte bilo kojeg domoroca koji im stupi na tlo, neovisno o tome je li im imovina ugrožena ili ne, što je dodatno potenciralo njihovu moć nad radnicima i seljacima (Immerman, 1982: 37).

U istom su razdoblju nasilni prosvjedi i revolucionarne *junte* svrgnule dva latinoamerička vladara. Ostavku je prvi dao 30. predsjednik El Salvadora, Maximiliano Hernández Martínez, a potom je ekvadorskog diktatora Carlosa Arroya del Ría na vlasti zamijenio José María Velasco Ibarra. U strahu od širenja impulsa obližnjih revolucionarnih zbivanja te njihovog mogućeg stapanja s bujajućim unutrašnjopolitičkim razdorom, Ubico je stegnuo okove svojeg autoritarnog režima te je represivnim mjerama, posebice progonima, odgovarao buni studenata s politički najaktivnijeg sveučilišta u gvatemalskoj prijestolnici, *Universidad de San Carlos de Guatemala (USAC)* (Immerman, 1982: 38-39). Među progonjenima našli su se i tadašnji najgorljiviji gvatemalski intelektualci, Mario Mendez Montenegro, Manuel Galich i Alfonso Bauer Paíz (od kojih će svaki ponaosob biti važan suradnik nadolazećoj demokratskoj vladi), a Ubicovo ukidanje Ustava, 22. lipnja 1944. godine, kontrirali su peticijom koju je 23. lipnja potpisalo 311 najistaknutijih građana, tražeći ustavnu obnovu (Forster, 2001: 84, Immerman, 1982: 38-39). Proglasivši izvanredno stanje i otvorivši vatru na prosvjednike, Ubico je bio primoran suočiti se s lokaliziranom studentskom bunom koja je vrlo brzo dobila na značaju, jer su se prosvjednim marševima pridružili i odvjetnici, trgovci i pripadajuća radnička klasa. Tadašnji veleposlanik SAD-a stacioniran u Gvatemali, Boaz Long, pisao je državnom tajniku Hullu kako je 25. lipnja, „povodom priprema za Dan učitelja (održavan 30. lipnja),

8 U latinoameričkom pravosudnom sustavu, *ley de fuega* (u američkoj historiografiji poznat i kao *ley fuga*, eng. *law of flight*) jest zakon koji se (posebice u meksičkoj povijesti od 1876. do 1910.) odnosio na pravnu punomoć i nekažnjivost vlasti, najčešće policije, pri smaknuću pojedinca na licu mjesta u slučaju „bijega“, bilo da je riječ o tinejdžeru nasilniku ili političkom protivniku i disidentu (Kline, Kline, 2003: 101).

smaknuta 31-godišnja učiteljica María Chinchilla Recinos“, na što je gvatemalska javnost „26. lipnja odgovorila zatvaranjem svih trgovina, poslovnih ureda, benzinskih stanica i novinskih ureda“ (Gleijeses, 1992: 23-25). Boaz je nadodao da „nastaloj situaciji ne treba pristupiti alarmantno, ali da je očita uznemirenost vlade te da je općeprihvaćeno vjerovanje da će situacija dosegnuti vrhunac 30. lipnja ili ubrzo nakon toga“ (Immerman, 1982: 39). Nedugo nakon toga, pokretu se pridružio i proturežimski dio vojske, što je ubrzalo Ubicovu ostavku koju je Narodnoj skupštini predao 1. srpnja 1944. godine.

3. „Deset godina proljeća“: demokratsko razdoblje gvatemalske povijesti

3. 1. Predsjednički mandat Juana Joséa Arévala (1945. – 1951.)

Netom prije pružanja ostavke, Ubico je ovlasti o sastavljanju nove vlade predao vojnom trijumviratu kojega su sačinjavali Federico Ponce Vaidés, Eduardo Villagrán Ariza i Buenaventura Piñeda. Novopostavljeni trojac generala javnosti je obećao saziv Narodne skupštine s ciljem izglasavanja privremenog predsjednika, no čim su kongresni zastupnici 3. srpnja 1944. godine pristupili vijećanju, dočekala ih je Ponceova naoružana milicija pod čijim su pritiskom bili natjerani glasovati za Poncea, nasuprot u narodu mnogo popularnijeg kandidata doktora Ramóna Calderóna (Immerman, 1982: 40). Ponceov režim tim je događajem potvrdio da je tek jeka Ubicove fašističke diktature pod krinkom demokratskog sustava. Ubrzo je ponovno uvedena stroga cenzura, a uhićenja, posebice onih zajednica koje su bile aktivne tijekom svrgavanja Ubicoa, kao što su građanske unije, sveučilišni studentski savezi i radnička udruženja, vršena su proizvoljno.

Jedna od vrlo bitnih prekretnica u rušenju Ponceova režima bilo je smaknuće Alejandra Cordove, aktivnog proturežimskog novinara i urednika glavnog oporbenog lista *El Imparcial*, 1. listopada 1944. godine. Nakon njegove smrti aktivirali su se pobunjenici u obližnjem El Salvadoru koji su nekoliko mjeseci ranije otpočeli pripreme za oružani državni udar, a predvodili su ih vojni disidenti, general Jacobo Árbenz Guzmán, kojega je Ubico smijenio s položaja na vojnoj akademiji *Escuela Politécnica* (gvatemalski ekvivalent američkom *West Pointu*), i bojnik Francisco Javier Arana (Forster, 2001: 87-89, Immerman, 1982: 40-41). Stupivši u kontakt s lokalnim vođama prosvjeda, Árbenz i Arana finalizirali su pripreme izravnog napada o kojemu je ubrzo bio obaviješten i sam Ponce. *Finca* u neposrednoj blizini Guatemala Cityja

bila je preplavljena seljacima i farmerima (*campesinos*) naoružanih mačetama koje je Ponce koristio u marševima diljem grada kao indikator uvijek postojane opasnosti onome tko se suprotstavi režimu. No, njegove tehnike terora nisu mogle predvidjeti iznenadni napad koji je 19. listopada 1944. godine otpočeo u Fort Matamorosu, sjedištu državne vojske smještenom u samom centru glavnog grada. Mlađi vojnici još uvijek su iskazivali nezadovoljstvo zbog provođenja javnih smaknuća tijekom Ubicova režima, pogotovo onog Marie Chinchille, zbog čega je 70 naoružanih studenata s lakoćom osvojilo punktove s teškom artiljerijom, kao ključne točke za napad na visokorangirane lojalističke časnike. Dvanaest sati kasnije, Fort Matamoros nalikovao je razorenom bojištu, a ukupan broj žrtava (i Ponceovih lojalista i Árbenzovih pobunjenika) popeo se na procijenjenih 1800 (Koepfel, 2008: 123). Ubicov marionetski režim u potpunosti je zatrt Ponceovom ostavkom 20. listopada. Dvojici diktatora dopušteno je da slobodno napuste Gvatemalu nakon što im je meksička ambasada pružila azil.

Provođenje novih predsjedničkih izbora i tranziciju k civilnoj vladi nakon Oktobarske revolucije preuzela je i nadgledala reformistička *junta* koju je zbog vojnih zasluga predvodio Árbenz, a pridružili su mu se i bojnik Arana, čije je djelovanje potaknulo dezertiranje *Guardie de Honor* (počasne garde) na stranu revolucionara, te Jorge Toriello, pripadnik višeklasne mladeži koja je odigrala značajnu ulogu u pojačavanju revolucionarne logistike velikim brojem studenata i radnika. Ubrzo je održano zasjedanje Ustavne skupštine koja je raspisala predsjedničke izbore za prosinac 1944. Među nekolicinom kandidata isprofilirao se akademik Juan José Arévalo koji je kao pripadnik učiteljske političke stranke *Renovación Nacional*, osnovane 2. srpnja 1944., uživao najveću potporu studenata i profesora, a Arévalov jedini konkurent bio je povjesničar Adrián Recinos. Glasački listići zbrojeni su 19. prosinca 1944. godine, a Arévalo je s 85% ukupnih glasova, odnosno četiri puta više od ostalih kandidata, odnio uvjerljivu pobjedu (Immerman, 1982: 45; Gleijeses, 1992: 33-36).

Arévalo je dužnost predsjednika preuzeo 15. ožujka 1945. godine, a njegova administracija istovremeno je otpočela s pripremama za pokretanje niza prijeko potrebnih reformi. Naime, unatoč Ubicovom nastojanju da se Gvatemala prometno ispresijeca i mobilizira željeznicama, međunarodne prijevozne mogućnosti bile su ispodprosječne, ako ne i nepostojane u određenim regijama. Arévalo je naslijedio državu u kojoj je ukupna nepismenost stanovništva premašivala 70%, a običnom radniku, napose zbog dugih radnih sati, najčešće nije dopušteno savladavanje ni najosnovnijeg školskog gradiva. Štoviše, iako je bujala obradivim poljoprivrednim zemljištima (kako to navodi poslanik Svjetske banke),

gvatemalska poljoprivreda i njezin potencijalni razvoj ugušeni su Ubicovim tradicijskim ostavštinama jer je 2% zemljoposjednika u vlasništvu imalo 72% obradive površine, od kojih je tek 1% bio obrađivan. Polovica zemljoposjednika, njihove obitelji i radnici najčešće su bili smješteni na prenapučenim parcelama čiji su proizvodi stranim ulagačima otplaćivali ulog i donosili profit, zbog čega isti nisu marili za nužno poboljšanje radnih uvjeta. Kao rezultat toga, pothranjenost i zarazne bolesti (poput malarije i crijevnih viroza) harale su radničkim plantažama, a očita poljoprivredna neproduktivnost dosegla je vrhunac (Glejjeses, 1992: 36-37). U prosincu 1946. godine proveden je prvi cenzus koji se bavio stanjem industrije, a ustanovljeno je da je propadanje industrijskih postrojenja uvjetovano lošim poslovnim rukovodstvom i premalim ulaganjima u daljnji razvoj. Te je godine postojalo 776 industrijskih postrojenja s pet ili više radnika koji su se pretežno bavili proizvodnjom napitaka, tekstila ili prehrambenih namirnica, što je naposljetku dalo ukupan broj od 23 914 industrijskih radnika (Glejjeses, 1992: 38). Ako se taj broj usporedi s poljoprivredno angažiranom radnom snagom koja je činila nešto manje od 75% radništva, jednostavnije se može reći da je gvatemalska industrija tijekom Arévalove početne predsjedničke godine bila gotovo nepostojana, kao i da je rad bio jeftin, obilan i neučinkovit.

Kako bi krenula s rješavanjem prethodno navedenih problema, Arévalova petogodišnja administracija svoje je zakonsko djelovanje otpočela reorganizacijom Ustava, a temelj za promjene koje bi pozitivno utjecale na život radnika i seljaka (koji su zajedno činili najveći udio u stanovništvu) pronašla je u odrednicama meksičkog Ustava iz 1917. godine (Meade, 2016: 231). Potaknut njime, novi gvatemalski Ustav iz 1945. godine garantirao je ukinuće svih oblika prinudnog rada, davanje prava glasa pismenim ženama, ukidanje tiskovne cenzure, ograničenost predsjedničke moći, inkriminiranost rasne diskriminacije, jednak omjer odrađenih i isplaćenih sati te uspostavu građanske jednakosti i za muškarce i za žene (Keen, Haynes, 2008: 441). Na slobodu su pušteni i deklarirani marksisti poput Miguela Mármoda, Víctora Manuela Gutiérreza i Graciele Garcíe, koji su u prijestolnici osnovali školu *Escuela Claridad*, vrlo važan centar za opismenjavanje radnika i organizaciju radničkih sindikata. Iako u početku nisu osuđena u novoj vladi, marksistička načela, koja su među gvatemalskom radničkom klasom postala vrlo popularna u razdoblju od 1940. do 1944., po nekim ključnim točkama nisu koincidirala s onima Arévalovog „duhovnog socijalizma“⁹. Novopečeni

9 Još poznat i kao *Arévalismo*, „duhovni socijalizam“ otvoreno je preispitivao komunizam jer je kao politička filozofija naglašavao važnost vladine intervencije u sferi ekonomskih i društvenih

predsjednik Gvatemale stoga je nekoliko mjeseci nakon preuzimanja dužnosti pokrenuo niz protukomunističkih inicijativa koje su uključivale sustavne progone komunista, uklanjanje vladinih dužnosnika u svezi s ikakvim oblikom komunističkih glasila te zabranu sastajanja svih javno deklariranih prokomunističkih sindikata. Povrh svega, Arévalo je odbio legalizirati Komunističku partiju Gvatemale te je, nakon šest mjeseci njezina rada, zatvorio i *Escuela Claridad* (Jonas, 1991: 30).

Uz to, njegov stav prema nekomunističkim sindikatima i socijalističkim strankama također nije bio jasno definiran. Iako je većina mjesta u parlamentu pripala tadašnjoj najsnažnijoj socijalističkoj partiji Gvatemale zvanoj *Partido Acción Revolucionaria (PAR)*¹⁰, Arevalo se 1945. godine nije libio zakonski zabraniti sastajanje svih ruralnih sindikata čiji je broj članova iznosio manje od 500 (Forster, 2001: 98-99). Jednostavnije rečeno, taj je zakon izravno oštetio prava radnika na većini lokalnih plantaža, izuzev onih u posjedu UFCo-a. Godine 1946., berači banana okupljeni oko svojeg sindikata organizirali su štrajk koji je rezultirao Arévalovom zakonskom zabranom pokretanja svih štrajkova, sve dok se ne donese novi zakon o radu. Sindikati su krajem iste godine oštećeni i na vanjskopolitičkom planu jer je američka vlada vrbovala svoje državno sindikalno ujedinjenje (*AFL*) da osnuje podružnicu *Organización Regional Internacional del Trabajo (ORIT)* koja je zauzimala oštre protukomunističke stavove, u čemu je imala većinsku potporu Arévalove administracije (Forster, 2001: 98-99).

Ipak, uvjeti radnika poboljšali su se unutar nekoliko mjeseci jer je već 1947. godine na snagu stupio novi Zakon o radu. Kao svojevrstan presedan u tadašnjem latinoameričkom pravosuđu, novi je zakon jamčio pravo na pristojne radne uvjete (8 radnih sati dnevno, 45 radnih sati tjedno), socijalno osiguranje i kolektivno pregovaranje preko sindikata po vlastitom izboru, kao i ugovore o obveznom radu i plaćenom (po)rodiljnom dopustu. Doprinos u borbi za bolje radne uvjete 1946. godine zakonski je osiguran i ženama, napose pregovorima kroz stranku nazvanu *Democratic Union of Women (UMD)*, koja je već 1947. godine organizirala *Inter-American Women's Conference* na kojoj su zagovarale daljnju

interesa nužnih za održavanje želja i slobodne volje većine. Jednostavnije rečeno, Arévalo se udaljio od klasičnog marksizma jer je društveno okruženje radne većine nastojao poboljšati reformom liberalnog kapitalističkog načina proizvodnje, zbog čega je naišao na žestoku opoziciju Katoličke crkve i vojske (Streeter, 2000: 14).

10 Ova je partija nastala spajanjem stranka *Frente Popular Libertador (FPL)* i *Renovación Nacional (RN)* kao izravnih političkih proizvoda razdoblja nakon Ubuicove diktature (Glejjeses, 1992: 39).

demokratizaciju, zaštitu ljudskih prava te brži odmak u državnoj industrijalizaciji. Najokrupnjenija ženska stranka, *Guatemalan Women's Alliance (AFG)*, osnovana je iste godine, a u nastojanjima da se izbori za veće slobode i prava domorodaca i prijeko potrebnu agrarnu reformu vodila ju je María Vilanova de Árbenz, buduća prva dama (Keen, Haynes, 2008: 441). Iako su Ustav iz 1945., Zakon o radu iz 1947. i novoosnovani Gvatemalski institut za socijalno osiguranje (*IGSS*) iz 1948. potencirali državnu industrijalizaciju i diversifikaciju, osnivanje državne banke i zakoni o minimalnoj satnici i pravu državnih i lokalnih tvrtki da iskorištavaju zemljišta i prirodne resurse nisu uvelike pomogli radnicima na selu (*campesinosima*). Povišene su minimalne satnice, no izmijenjeni privredni iznosi nisu imali učinka zbog prevladavajuće inflacije kao ostavštine Drugog svjetskog rata; raseljeni domoroci sustavnim su procesima kolonizacije dobili posao na moderniziranim plantažama (*fincas*), a kao radnike ih je štitio zakon koji je ukinuo pravo poslodavčeva proizvoljnog otpuštanja, no prevelikog zamaha nije bilo zbog nestašice slobodne obradive površine koja je većinskim udjelom ionako bila u rukama stranih ulagača, čije su *latifundie*¹¹ zakonski ostale gotovo netaknute. Na seljačke nemire odgovaralo se uglavnom vojnim i represivnim mjerama, a strane ekonomske enklave, od kojih su najmoćnije bile UFCo i IRCA, nisu se osjećale ugroženima jer je Arévalova gospodarska politika zagovarala regulaciju njihovih operacija u skladu s nacionalnim interesima, a ne potpunu nacionalizaciju (Streeter, 2000: 15; Keen, Haynes, 2008: 441).

Arévalo je odlučno iznosio prodemokratske i proreformističke postulate svoje novouspostavljene civilne vlade i na međunarodnom planu. Stoga, činjenica da je do službenog raskida diplomatskih odnosa i gospodarskih spona s Francovom fašističkom vladom došlo odmah uoči početka inicijalnih reforma pod novom administracijom nimalo ne začuđuje. Iste je stavove iznio i na Konferenciji srednjoameričkih država o ratu i miru održanoj u veljači 1945. godine u meksičkom Chapultepecu, gdje je čvrsto ustvrdio da „se ne želi miješati u unutarnje poslove ostalih država... ali da ga nitko ne može prisiliti na održavanje prijateljskih odnosa s vladama koje su republikansku praksu pretvorile u monarhiju“ (Immerman, 1982: 49). Njegova izjava odnosila se prvenstveno na nikaragvanski vojni režim Anastasia Somoze i autoritarnu vladavinu Rafaela Leonidasa Trujilla Moline u Dominikanskoj

11 Riječ je o krupnim zemljišnim posjedima u privatnome vlasništvu, najčešće orijentiranim na proizvodnju za tržište. U kontekstu suvremenog gospodarstva, vlasnici takvih posjeda pretežno se oslanjaju na jeftinu radnu snagu u nerazvijenim zemljama ili na sezonsko zapošljavanje strane radne snage u razvijenim zemljama (2).

Republici, a kao i što je nekoliko mjeseci prije poduzeo sa Španjolskom, ubrzo je i s njima raskinuo sve postojeće međunarodne veze. Sljedeći pothvat promoviranja demokratskih ideja kojega je Arévalo poduzeo bio je govor na 9. konferenciji Američkih zemalja, no isti se ubrzo izjalovio jer mu prisutni latinoamerički diktatori (*caudillos*) nisu pružili nikakav oblik potpore. Suočivši se dvaput s beskompromisnim odbijanjem državnog uređenja u obliku demokracije, Arévalova administracija ponukala ga je da podrži djelovanje novosnovane Karipske legije, politički aktivne grupe sastavljene od nekolicine latinoameričkih vođa, revolucionara i disidenata čiji su glavni ciljevi bili svrgavanje srednjoameričkih vojnih diktatura te zamjena istih demokratskim vladama (u slučaju nužde i oružanim putem). Potaknuta uspostavom demokratske vlade u Venezueli, Gvatemali i Kubi, Legija tijekom svojeg kratkotrajnog djelatnog razdoblja (1946. – 1950.) nije brojila više od 700 članova, ali je uspješno sudjelovala u Kostarikanskom građanskom ratu (1948.), odnosno rušenju režima Teodora Picada (Immerman, 1982: 50; Gleijeses, 1992: 107-109).

Ured 50. državnog tajnika SAD-a Georgea Marshalla bio je upoznat s Arévalovim sudjelovanjem u i pruženom potporom Legiji, čije je djelovanje, posebice protiv nikaragvanskog i dominikanskog režima koji su uživali potporu SAD-a, ocijenio kao „proturječno ciljevima Sjedinjenih Američkih Država“. Nakon konferencije u Bogoti 1948. godine, britanski izaslanici preispitali su političku orijentiranost gvatemalskog predsjednika optuživši ga da „naginje nalijevo“, na što je FBI pod predsjedničkim ovlaštenjem, a posebice zbog histerije uzrokovane Drugom crvenom panikom¹², reagirao angažiranjem Ubicovih špijuna, koji su naposljetku potvrdili Arévalovu udaljenost od ikakve partije povezane s komunističkim načelima (Immerman, 1982: 50; Streeter, 2000: 15). Iste je godine zatumljena i njegova koncepcija Srednjoameričke konfederacije kao političkog konstrukta koji je načelno bio uokviren još 1945. godine, kad je na pregovorima u San Cristóbalu prijedlog o uniji iznio Castañedi Castru, tadašnjem predsjedniku El Salvadora. Oba poglavara složila su se da je ekonomsko sjedinjavanje (ukidanjem carina i imigrantskih restrikcija zbog većeg influksa radnika, spajanjem državnih monetarnih i obrazovnih

12 *Druga crvena panika* (eng. *the Second Red Scare*), popularno poznata i kao razdoblje *makartizma* (zbog njezinog najgorljivijeg pobornika, senatora Josepha McCarthyja), razdoblje je američke povijesti (1947. – 1960.) tijekom kojega je javnost bila izložena povećanom strahu od komunističke ekspanzije koji je potpomognut infiltracijom sovjetskih špijuna u vladu SAD-a, Berlinskom blokadom (1948. – 1949.), Kineskim građanskim ratom (1945. – 1950.) i Korejskim ratom (1950. – 1953.) (Smith, 2005: 117-118).

sustava) logičan preduvjet političkom ujedinjavanju koje bi potenciralo napredak stanovništva od preko 5 milijuna ljudi (s većinskim udjelom seljaka i urbanih radnika). Svoje su prijedloge planirali ratificirati i unutar Ujedinjenih naroda, no mnoštvo problema na unutrašnjem planu obje države dovelo je do odgađanja sastanaka, ali i svrgnuća Castrove administracije pod vojnom *juntom* koju je 1948. predvodio Oscar Osorio (Immerman, 1982: 51).

U razdoblju od 1948. do 1949. gvatemalsko-američki odnosi bili su mnogo odmjerениji, a posebna pozornost pridavana je razvoju radničkih pokreta. Obje vlade bile su na višem stupnju opreza jer je, unatoč članstvu od tek 43 osobe, među radnicima na značaju dobivala Gvatemalska komunistička partija (*PGT, Partido Guatemalteco del Trabajo*) kojom je tijekom ustavne sjednice održane 28. rujna 1949. godine predsjedao José Manuel Fortuny, a proizašla je iz političke frakcije *PAR-a* zvane *Guatemalan Democratic Vanguard* (Glejjeses, 1992: 40). Aktivnim angažmanom njezinih zastupnika, uz već spomenute postulate Zakona o radu iz 1947. te djelovanje Instituta za socijalno osiguranje iz 1948., gvatemalski radnički pokret uspio je utjecati na ozakonjenje sindikalnih udruženja, koja su se nakon 1948. regrupirala u dvije dominantne struje, *Federacion Sindical de Guatemala (FSG)* i *Confederacion de Trabajadores de Guatemala (CTG)*. U suradnji s IGSS-om ta dva udruženja do kraja 1949. i početka 1950. godine zastupala su i osiguravala desetak tisuća djelatnika bijelih i plavih ovratnika, odnosno administrativnih radnika i radnika u teškim fizičkim poslovima, te su zbog toga predstavljali sve snažniju urbanu radničku frontu (Glejjeses, 1992: 40-42).

Uz to, iako ekvivalentni takvim udruženjima koji bi nastojali poboljšati uvjete rada za seljake (*campesinose*) još nisu bili oblikovani, strah od rastućeg značaja radničkog pokreta, koji bi se mogao stopiti s uvijek prisutnim (i nasilno suzbijenim) seljačkim nemirima, bujao je među ondašnjim najmoćnijim privatnim zemljoposjednicima. Novorazvijena sindikalna djelatnost naišla je na otpor među Katoličkom crkvom i aristokratskim dijelom vojske (kao pripadnicima unutarnjopolitičke konzervativne struje), ali i privatnim vlasnicima poput UFCo-a. Ambasada SAD-a opisala je prve tri godine Arévalovog mandata kao „demagoško poticanje masa protiv *statusa quo*“, a UFCo je, kao najveći ondašnji poslodavac, iskoristila svoju povezanost s čelnicima vlade SAD-a te im je revidirani Zakon o radu opisala kao diskriminatoran i nepošten prema tvrtkama iz SAD-a. Uslijedila su američka lobiranja Arévalovoj administraciji o opozivu revizija Zakona o radu, a s obzirom da nisu polučila uspjeh, gvatemalska vlada optužena je za neučinkovitost, korupciju i komunističku infiltraciju (Streeter, 2000: 15-16). Zbog navedenih razloga, Arévalo se tijekom ostatka mandata nosio sa zaoštrenom

vanjskom politikom SAD-a, a na lokalnoj je sceni nadživio čak 25 atentata. Posebno se ističe onaj iz 1949. godine pod vodstvom Francisca Arane, koji se 1950. godine planirao kandidirati za položaj predsjednika, ali je vijest o njegovom oružanom revoltu dospjela i do Arévalova ureda. O nadolazećoj situaciji potom je bio obaviješten i Jacobo Árbenz te je, kao ondašnji ministar obrane i general vjeran Arévalu, potihom presreo Aranin konvoj i usmrtio ga na licu mjesta, a potom je izveo organizirani kontraudar koji je nakon nekoliko dana teškog oružanog sukoba brojio ukupno 150 umrlih i 200-300 ozlijeđenih. Zajedno s bivšim zapovjednikom Carlosom Castillom Armasom, Aranini pobornici (nazvani *aranistima*) izgnani su iz Gvatemale, a detalji o cijelom incidentu nisu obznanjeni javnosti. Arévalo je mirno doživio kraj svojeg mandata, nakon čega je u ožujku 1951. predsjednički ured preuzeo Árbenz (Streeter, 2000: 16, Glejjeses, 1992: 59-69).

3.2. Početak predsjedništva Jacoba Árbenza Guzmána (1951. – 1952.)

Unatoč Arévalovim brojnim unutrašnjopolitičkim naporima na području pravosuđa, obrazovanja (osnovao je Odbor državnog opismenjavanja 1949. te je u zadnjoj godini svojeg mandata potrošio čak 7 milijuna dolara na obrazovne projekte, zbog čega su državni rashodi za obrazovanje od 1945. do 1950. porasli za 155%) i zdravstva (osnovao je svima dostupnu bolnicu Roosevelt u Guatemala Cityju te je uvođenjem viših zdravstvenih standarda godišnje smanjivao razinu mortaliteta za 2.5%), na ekonomskom i poljoprivrednom planu pojavile su se ozbiljne poteškoće (Glejjeses, 1992: 55-56). U razdoblju od 1947. do prve polovice 1950. željeznički prijevoz banana smanjio se s 389.9 milijuna tona na 132.8 milijuna tona, a najviše otkaza podijeljeno je u Puerto Barriosu, kao najvećem atlantskom lučkom pristaništu koje je odgovaralo za 77% gvatemalskog izvoza. Od siječnja 1943. do prve polovice 1950. željezničarima je sustavno smanjivana plaća jer su se troškovi života i cijene (posebice u Guatemala Cityju) za dvadeset i jednu osnovnu potrepštinu povećale za 160% (Brown, 2000: 109-112). Do izražaja su počeli dolaziti i nesrazmjerni odnosi plaća radnika na dokovima, željeznicama i lučkim pristaništima izvan glavnog grada i njihovih kolega u ograncima tih ustanova unutar glavnog grada, zbog čega se nekolicina *ferrocarrilera* (željezničara) okrenula svojem sindikatu za pomoć. Jedan od najznačajnijih gvatemalskih željezničarskih sindikata u tom razdoblju bio je *Sindicato de Acción y Mejoramiento Ferrocarrilero (SAMF)* koji je u političku sferu ušao u razdoblju od 1948. do 1950. sve izraženijim komunističkim stavovima, zagovaranim među radničkom klasom glasilom *Boletín*. U lipnju 1950.

godine Gvatemalska komunistička partija (PGT) počela je objavljivati svoj tjednik *Octubre* koji je distribuiran među radnicima, seljacima i intelektualcima diljem zemlje, čime je potpomognut njezin daljnji rast (Brown, 2000: 110-112).

Tijekom pravovaljanih izbora održanih 15. studenog 1950. godine, Árbenzovi jedini ozbiljniji konkurenti bili su predstavnik više klase koja je smatrala da je revolucija otišla predaleko, Jorge García Granados, i bivši Ubicov general koji je predstavljao proturevolucijsku političku struju, Miguel Ydígoras Fuentes. No, s obzirom da je kao predsjednički kandidat predstavljao umjerenu stranku Partido de Integridad Nacional (PIN), uživajući pritom i potporu utjecajnog PAR-a, radničkih sindikata i njima ideološki susljednih stranaka, činjenica da je Árbenz osvojio više od 60% ukupnih glasova nije začudila većinu javnosti koja ga je podupirala (Gleijeses, 1992: 73-84).

Nasuprot popularnom mišljenju, sam predsjednik Árbenz nije bio deklarirani komunist, a tijekom inauguracijskog govora na kojemu je obećao da će životni standard podići rješavanjem nejednakosti i zaostalosti gospodarstva uvelike je bio pod utjecajem svoje žene, Maríe de Árbenz, aktivne zagovornice cjelokupne društvene reforme, kao i Joséa Manuela Fortunyja, bivšeg tajnika PGT-a, bliskog prijatelja i savjetnika tijekom svih daljnjih reformi. Ipak, s obzirom na zaoštrenu vanjsku politiku SAD-a s kraja 1940-ih koja je potencirana nekolicinom članaka u prije opisanim listovima, ambasada SAD-a ubrzo je intenzivirala svoju interakciju s Uredom državnog tajnika, etiketirajući Árbenza kao komunistu. Američki veleposlanik u Gvatemali, Milton K. Wells, još je 6. svibnja 1948. godine državnom tajniku Georgeu Marshallu dostavio 28 stranica dugačak dopis nazvan „Komunizam u Gvatemali“, gdje u uvodnom odlomku navodi da je

„komunistički prodor zapanjujuće napredovao neposredno tijekom post-revolucionarnog razdoblja (1944. - 1947.), o čemu svjedoči radikalna priroda društvenih, radničkih i ekonomskih reformi, popraćena snažnim prizvucima klasnog rata. Infiltracija indoktriniranih komunista, suputnika i marksističkih ideja nedvojbeno je dostigla opasne razmjere“ (Immerman, 1982: 89).

Vrijednost ovog dokumenta prije svega je poslužila kao razbuktavanje Trumanove sumnjičavosti prema Arévalovoj i Árbenzovoj vladi i susljednom angažiranju špijunakojisudo 1953. godine bili obvezani slati detaljizirane dopise o vođama radničkih pokreta. No, radikalizacija gvatemalskog radničkog pokreta nagoviještena je tek godinu dana kasnije, listopadskim izdanjem SAMF-ova *Boletína* iz 1949. godine u kojemu je agrarna reforma prozvana prijeko potrebnom akcijom utemeljenom na kvalitetno razrađenoj ideji, što je naišlo na negativan odjek među privatnim vlastodršcima (posebice tvrtkama

poput UFCo-a). Netom nakon toga, politička orijentacija i ideološki nagibi radnika stopili su se s njihovim rastućim nezadovoljstvom, što je pak rezultiralo ekstremizacijom dvaju dobro organiziranih, lokalnih sindikalnih udruženja. Vicenze Lombardo Toledano¹³ od 1938. godine predsjedao je marksistički orijentiranom *Confederación de Trabajadores de América Latina* koja je okupljala ogroman broj komunista i navodno radila po nalogima Sovjetskog Saveza, a početkom 1950-ih stupio je i u kontakt i osobno nadgledao sindikalno-radničke grupacije Manuela Pinta Usage (glavni tajnik *FSG-a*, eng. *Guatemalan Syndicalist Federation*) i Víctora Manuela Gutiérreza (glavni tajnik *CTG-a*, eng. *Guatemalan Confederation of Labor*) (Brown, 2000: 110-112; Immerman, 1982: 90). Takav razvoj situacije nije podilazio ciljevima SAD-a, a Trumanova reakcija obuhvaćala je slanje iskusnog diplomata Richarda C. Pattersona¹⁴ u Gvatemalu, gdje se on naposljetku sastao s tadašnjim predsjednikom Arévalom. U kraćoj diskusiji o radničkom pokretu veleposlanik Patterson naveo je, kako to u „Memorandumu o razgovoru“ datiranom na 6. siječnja 1950. prenosi John A. Barrett, službenik za odnose s javnošću i prevoditelj, da

„njegova vlada u potpunosti razumije probleme predsjednika Arévala, ali da je uznemirena zbog trajno lošeg postupanja gvatemalskog radništva prema poslovnim interesima SAD-a. Predsjednik ga je nakratko prekinuo, istaknuvši kako je veleposlanik bio u pravu kad je naveo da ima problema s radništvom, ali je istaknuo da Sjedinjene Američke Države također imaju svojih problema s radništvom. Veleposlanik to nije prokomentirao, ali je istaknuo da srdačni odnosi između Gvatemale i Sjedinjenih Američkih Država ne mogu nastaviti ako progon američkih poslovnih interesa ne prestane“ (3).

Patterson je potom precizirao ono što vladi SAD-a

13 Vicente Lombardo Toledano (1894. – 1968.) bio je jedan od najistaknutijih meksičkih radničkih vođa 20. stoljeća, a zbog svojeg je djelovanja nazvan „dekanom meksičkog marksizma [i] najpoznatijom vezom između Meksika i međunarodnog svijeta marksizma i socijalizma“ (Carr, 1997: 754).

14 Richard Cunningham Patterson, Jr. (1886. – 1966.) bio je američki diplomat u Jugoslaviji (1944. – 1946.) i Gvatemali (1948. – 1951.) te američki ministar u Švicarskoj (1951. – 1953.). Tijekom službovanja u Gvatemali popularizirao je pojam „pačji test“ te ga je naposljetku i primijenio na etiketiranje administracije Jacoba Árbenza Guzmána kao komunističke. Svoje je razmišljanje opisao ovako: „Pretpostavimo da vidite pticu kako hoda u dvorištu na farmi. Ova ptica nema oznaku na kojoj piše „patka“. Ali, ta ptica zasigurno izgleda kao patka. Također, odlazi u ribnjak i primjećujete da pliva poput patke. Zatim otvara kljun i kvače poput patke. Pa, vjerojatno ste već došli do zaključka da ta ptica jest patka, bez obzira na to nosi li takvu oznaku ili ne“ (Rabe, 2005: 46; Immerman, 1982: 102).

nije odgovaralo u razvoju takvog scenarija, a fokusirao se na problem radikalizacije gvatemalskih sindikalnih udruženja, navodeći da SAD ne sumnja u činjenicu da lokalni radnički vođe u Gvatemali,

„kao što je Pinto Usaga, primaju zapovijedi od Svjetske federacije sindikata. (Ja [Barrett] sam dodatno pojasnio da je navedena institucija vođena odredbama Kremļa.) Na to je predsjednik odgovorio da ne misli da su problemi s gvatemalskim radništvom proizašli iz komunističkog utjecaja, već iz strogo američkih utjecaja, izolirajući Meksiko, Kubu, Sjedinjene Američke Države, Kolumbiju i Kostariku kao izvore za radnički aktivizam u Gvatemali“ (3).

Iako ih je američki politički *spin*, napose pod utjecajem lobiranja UFCo-a, prikazivao kao takve, ni Árbenzova ni Arévalova administracija nije bila komunistički orijentirana, ali su svojim odredbama naginjale prema umjerenijim nacionalističkim strujanjima. Sam Árbenz rođen je u srednjeklasnoj obitelji švicarskog podrijetla u tadašnjem željezničarskom gradiću Quetzaltenango, a tijekom Ubicove vojne diktature nekoliko puta bio je obvezan ispratiti okovane mase (najčešće domorodačkih) radnika na *latifundije* stranih ulagača, što je kasnije utjecalo na njegove progresivnije svjetonazore, ali i odrednice buduće gvatemalske ekonomske politike. Árbenzova glavna strategija obuhvaćala je pretvaranje Gvatemale iz države ovisne o stranim ulaganjima i polukolonijalnoj ekonomiji u ekonomski neovisnu državu, a ovisila je o privatnim poduzećima, industrijalizaciji i zamjeni uvoza stranih proizvoda domaćima. No, preduvjeti za stvaranje moderne kapitalističke ekonomije ovisili su o proširenju unutarnjeg tržišta i rastu masovne kupovne moći, što je u Gvatemali kao pretežno poljoprivrednoj zemlji bilo ostvarivo jedino temeljitom agrarnom reformom (Keen, Haynes, 2008: 441).

Kako bi osigurao kapital za javne infrastrukturne projekte diljem zemlje, Árbenz je motivirano radio na donošenju zakona o agrarnoj reformi, čije je temeljne odrednice 1951. predstavio i Svjetskoj banci, javno obznanjenim zahtjevom za zajam i Nacionalnim ekonomskim planom razvoja. U tim su dokumentima kao najproblematičnije prepreke razvoju navedene primitivna agrikultura, nejednaka i nejedinstvena raspodjela zemlje i raširena nezaposlenost u ruralnim krajevima zbog slabijih sezonskih uzgoja proizvoda ili nedovoljne iskorištenosti rubne zemlje (Boelens, Perreault, Vos, 2018: 172). Navedeni su planovi o izgradnji autocesta koje bi povezivale najnaseljenija životna središta, a daljnji razvoj cestovnog prometa utjecao bi na bolju povezanost i rasprostranjenost telekomunikacija i dalekovoda i mogućnost pristupa i eksploatacije drvne građe,

mineralnih zaliha (olova, srebra, bakra, cinka, kroma, bizmuta, željeza, antimona, kvarca, ugljena) i mogućih naftnih izvora u sjeveroistočnoj Gvatemali. Odbor Svjetske banke iste je godine odbio Árbenzov zahtjev za zajam, navodeći kao opravdanje zabrinutost američke vlade zbog širenja socijalistički orijentiranih reformi, među kojima je posebna pozornost pridana upravo onim revizijama i zakonima u svezi raspodjele zemlje i radničkih prava (Boelens, Perreault, Vos, 2018: 172-173).

Unatoč takvoj teškoj financijskoj prepriki i inflacijom pooštrenom nedostatku kapitala, Árbenz je odlučno sastavljao reforme o raspodjeli zemlje uz pomoć vođa komunističke partije i radničkih sindikata, ali i komunistički neorijentiranih i renomiranih latinoameričkih ekonomista. Potaknut ustancima domorodačkih radnika na selu, razvojem Gvatemalske nacionalne seljačke konfederacije (CNCG) koja je krajem 1951. i početkom 1952. brojila više od 200 000 članova, kao i cenzusom iz 1950. godine koji je pokazivao da 2% Gvatemalaca kontrolira 74% obradivih zemljišta, Árbenz je Narodnoj skupštini predstavio nacrt Zakona o agrarnoj reformi. Isti je ratificiran već 17. lipnja 1952. godine i njegove su odredbe odmah stupale na snagu, a bio je usredotočen na prijenos neobrađenog zemljišta velikih zemljoposjednika na njihove siromašne radnike, koji bi tad mogli započeti vlastitu održivu farmu (Immerman, 1982: 64-67; Gleijeses, 1991: 144-146). *Decreto Número 900 El Congreso De La República De Guatemala*, odnosno *Decreto 900*, utanačio je niz zakonskih odredbi koje su prije svega obuhvaćale preraspodjelu 603 704 hektara poljoprivrednog zemljišta među 100 000 obitelji-bezemljaša. Preciznije, ovim je zakonom odobrena preraspodjela svih neobrađenih zemljišta na imanjima većim od 672 hektara, kao i zemljišta na imanjima veličine od 224 do 672 hektara na kojima je obrađeno manje od dvije trećine zemlje. Zakonom je uvedena i ukupna preraspodjela državnih zemljišta (*fincas nacionales*) na kojima se uzgajala čak četvrtina lokalno proizvedene kave, a sveukupna preraspodjela zemlje odvijala se preko dva bitna mehanizma: Nacionalni agrarni odjel (DAN) zaprimao je i obrađivao zahtjeve seljaka bez zemljaša podnesene lokalnim agrarnim odborima (CAL), koji bi kao mjesne zajednice odlučivale o tome kako podijeliti zemlju većih vlasnika (Gleijeses, 1989: 459-461).

Decreto 900 za privatne zemljoposjednike i strane ulagače označavao je, jednostavno rečeno, gubitak posjeda, što je itekako osjetila UFCo koja je u Gvatemali posjedovala 550 000 akera (oko 2 200 kvadratnih kilometara), odnosno 42% ondašnje obradive zemlje. Po Árbenzovom nalogu i odluci Nacionalnog agrarnog odjela (DAN), Gvatemala je od UFCo-a eksproprijirala 234 000 akera (947 kvadratnih kilometara) neobrađene zemlje, čiju je nekultivaciju UFCo opravdavala kao potrebu za velikim pričuvama u slučaju

istrošenosti obrađivane zemlje ili uništenja iste bolestima banane. Gvatemalska je vlada, uz temeljitu preraspodjelu zemljišta, vršila i kreditiranje seljaka bezzemljaša¹⁵ i novčano nadoknađivanje prijašnjih zemljoposjednika, a UFCo-u je za ekspropirirana zemljišta ponudila isplatu od 627 572 dolara, tad potvrđenu vrijednost za porezne svrhe. No, UFCo je smatrala da ista zemljišta vrijede više, a nakon uspješnog lobiranja Državnog tajništva SAD-a tražila je iznos od 15 854 849 dolara (LaFeber, 1993: 76, 120; Keen, Haynes, 2008: 442, Gleijeses, 1989: 474).

4. Kraj demokratskog razdoblja gvatemalske povijesti (1952. – 1954.)

4. 1. Diplomacija i propaganda: Eisenhowerova administracija i Edward Barneys

Utemeljen na programu preraspodjele koji je, uz pravovaljano isplaćenu naknadu, nacionalizirao neobrađena zemljišta velikih zemljoposjednika, Árbenzov zakonodavni plan o zemlji i radnoj snazi iz 1952. ukinuo je ropstvo, zabranio neplaćeni rad i obnovio zajedničko pravo domorodaca i *ladinosa* da nasele, obrađuju i posjeduju vlastitu zemlju, vodeći gvatemalsku unutrašnjopolitičku domenu u progresivnijem smjeru. Na vanjskopolitičkoj razini, najvažniji dometi Zakona o agrarnoj reformi bili su vidljivi još u ožujku 1953., kad je dvjema uredbama ekspropirano ukupno 209 842 hektara UFCo-va neobrađenog zemljišta na plantaži Tiquisate u područje Escuintle (u blizini Tihog oceana). U razdoblju od listopada 1953. do veljače 1954. iznos oduzetog zemljišta porastao je na 386 901 hektara, pri čemu se gvatemalska vlada fokusirala na nekultivirana zemljišta uz atlantsku obalu za koja je UFCo-u isplatila nešto više od milijun dolara (odnosno oko 3 dolara po akkeru). UFCo je na takve postupke odgovorila raskidanjem svih postojećih poslovnih spona s gvatemalskom vladom, nakon čega je uslijedilo lobiranje političkih veza u tek usustavljenom predsjedničkom kabinetu 34. predsjednika SAD-a, Dwighta Davida Eisenhowera (1953. – 1961.) (Boelens, Perreault, Vos, 2018: 172-173; Schlesinger, Kinzer, 2005: 75-77). Iako čimbenika u potenciranju uspješnosti UFCo-va lobiranja za oružanu intervenciju u Gvatemali ima mnogo, od nepremostive je važnosti spomenuti dva ključna, 1953.

15 Onima koji su dobili zemljišta financijski je pripomogao i dodatno ratificiran zakon iz 1953. kojime je organizirana Nacionalna agrarna banka (BNA). Vlada je tijekom 1953. izdvojila 3 371 185 dolara za zajmove, a do srpnja 1954. godine vraćeno je 3 049 092 dolara. U istom je razdoblju porasla proizvodnja kukuruza, kave i banana (Gleijeses, 1989: 466-467, 470-471).

godine ostvarena preduvjeta. Prvi preduvjet realiziran je Eisenhowerovim pooštrenim vojno-intervencionističkim nastupima prema bilo kojem obliku komunizma, nasuprot „mekšim“ aktivnostima (izraz kojega je upotrijebio sam Eisenhower govoreći o diplomatskim intervencijama i ekonomskim blokadama) Trumanove politike *containmenta*¹⁶. Drugi preduvjet, pak, obuhvaća čvrste veze UFCo-a s viskopozicioniranim službenicima unutar Eisenhowerove administracije:

Član kabineta:	Položaj u predsjedničkom kabinetu i povezanost s UFCo-m:
John Moors Cabot	U obitelji pomoćnika državnog tajnika za međuameričke poslove nalazilo se nekoliko dioničara UFCo-a. Njegov brat predsjedao je tvrtkom 1948. godine.
Henry Cabot Lodge	Američki veleposlanik pri UN-u bio je dioničar u UFCo-u.
Ann Whitman	Supruga Edmunda Whitmana, UFCo-va direktora za odnose s javnošću, bila je osobna tajnica predsjednika Eisenhowera.
Walter Bedell Smith	Državni podtajnik ciljao je na položaj direktora UFCo-a te je zbog toga surađivao s istom tvrtkom, posebice u planiranju državnog udara iz 1954. godine. Kasnije je postao članom UFCo-vog upravnog odbora.
Robert Charles Hill	Američki veleposlanik u Kostariki bio je blizak partner UFCo-a. Prije diplomatske i vanjskopolitičke aktivnosti radio je za <i>Grace Shipping Lines</i> , željezničku tvrtku koja je imala mnoštvo poslovnih interesa u Gvatemali.

16 Američka hladnoratovska vanjska politika *containmenta* odnosila se na suzbijanje komunističkog prodora („crvene bolesti“) diljem svijeta. U kontekstu razumijevanja njezine važnosti za latinoameričku povijest (dio koje je i gvatemalska), bitno je navesti dva događaja. Uz pojavu Trumanove doktrine i intenzivaciju Marshallovog plana, 1947. potpisan je i *Rio Pact* kojime se tvrdilo da će se „oružani napad bilo koje države protiv američke države smatrati napadom na sve američke države“. 1948. usustavljen je i njegov diplomatski ekvivalent, *Organizacija američkih država (OAS)*, a SAD je time utanačio ne samo vojni protusovjetski mehanizam u latinoameričkoj sferi, već i zakonsku podlogu za daljnje intervencije (McPherson, 2016: 139).

John Foster Dulles	52. državni tajnik SAD-a bio je stariji partner u odvjetničkom društvu <i>Sullivan & Cromwell</i> koje je pravno zastupalo poslove <i>Schroder Banking Corp-a. Schroder Bank</i> godinama je financijski savjetovala tvrtku <i>International Railways of America (IRCA)</i> , koja je 1912. godine postala željezničkom podružnicom UFCo-a. John Foster Dulles oblikovao je pravne uvjete za poslovno spajanje dvaju tvrtki, a osobno je nadgledao potpisivanje navedenog akta.
Allen Welsh Dulles	Brat Johna Fostera Dullesa i prvi civilni i najdugovječniji direktor CIA-e (1953. – 1961.) bio je članom upravnog odbora poslovnice <i>Schroder Bank</i> . Ista je kasnije postala depozitar CIA <i>offshore</i> fondova za tajne poslove (prvenstveno vojne operacije i intervencije).

Povezanost dijela Eisenhowerove administracije s UFCo-m (Schlesinger, Kinzer, 2005: 106-107; Livingstone, 2009: 27)

Međutim, Sam „the Banana Man“ Zemurray, izvršni direktor UFCo-a od 1950. godine, nije se oslanjao samo na dobru umreženost vlastite tvrtke i američke unutrašnje i vanjske diplomacije. S namjerom da UFCo (američkoj javnosti) prikaže u boljem svijetlu, što bi utjecalo i na intenzivniju prodaju banana, Zemurray je još sredinom 1940-ih angažirao Edwarda Bernaysa kao savjetnika za odnose s javnošću. Nakon reklamne kampanje kojom je kupovinu banana povezoao s kvalitetom zdravlja i američkim interesima, Bernays je organizirao i *Srednjoamerički informacijski biro*, čiji je glavni cilj bio prenositi UFCo-vu verziju „istine“ o Latinskoj Americi akademikima i novinarima. Nakon 1948. godine počeo je nizati upozorenja predsjedniku UFCo-a, Thomasu Dudleyju Cabotu, ponajviše o mogućem širenju komunizma u Latinskoj Americi i rastu radničkog pokreta u Gvatemali. Iako su isprva shvaćena olako, pa i odbacivana, na plodno tlo naišla su početkom 1951. kad je otpočela intenzivnija interakcija UFCo-a s Trumanovom administracijom zbog navodne agrarne reforme i jačanja Gvatemalske komunističke partije i radničkih pokreta (Kirch, 2007: 6). Bernaysova reklamacija UFCo-a prerasla je u propagandnu kampanju, a na unutrašnjopolitičkoj sferi ubrzo je postala dobro podmazan mehanizam psihološkog ratovanja. Za inicijalne korake u etiketiranju Árbenzove vlade kao komunističke Bernays je iskoristio stara poznanstva, posebice prijateljstvo s Arthurom Haysom Sulzbergerom, izdavačem *New York Times-a*.

Svojim kontaktima prenosio je informacije poput one iz 1953., o praškoj školi za komunističke agente u kojoj su Latinoamerikanci navodno trenirani za subverzivna djelovanja, a krajnji cilj ovakve strategije bio je (pre)zasititi lokalne medije UFCo-vim verzijama „istine“ o situaciji u Gvatemali i tako oblikovati mišljenje javnosti o istoj (Kirch, 2007: 8). S namjerom klevete Árbenzove vlade uokvirena je i strategija inozemnih presica koja je bila najaktivnija u razdoblju od 1952. do 1954., kad je o trošku UFCo-a organizirano barem 5 novinarskih putovanja u kojima su deseteročlane ekipe izvijestitelja slane u Kolumbiju, Panamu, Kostariku, Honduras i Gvatemalu. Iako je Barneys inzistirao na tome da su izvijestitelji uživali slobodu u kretanju, intervjuiranju svjedoka i izvještavanju novosti, očevidi drugih UFCo-vih zaposlenika tijekom gvatemalske kampanje (napose Thomasa P. McCanna) pružaju drugu sliku. Tvrdeći da su izvijestitelji uvijek bili pod budnim okom UFCo-vih pročelnika za odnose s javnošću, McCann nije opovrgnuo činjenicu da su se presicama navodno prikupljale informacije za američku javnost, ali je shvatio da su ono što su novinari čuli i vidjeli pažljivo inscenirali i regulirali domaćini [UFCo] (Kirch, 2007: 8).

Unatoč problemu s kompromitiranom objektivnošću izvijestitelja, Barneysov odjel za odnose s javnošću sav je prikupljeni „materijal“ objavio kao 235 stranica dugačko *Izvešće o Gvatemali*. Ono što je u posljednjih dvadesetak godina deklasificirano kao neistinito preuveličavanje komunističke situacije u Gvatemali, s osporenim glavnom tezom da je ista bila „moskovska komunistička zavjera“, Barneysu je nedvojbeno poslužilo kao dokument za realizaciju UFCo-vog protukomunističkog plana. Ista publikacija 1953. godine distribuirana je među svim kongresnim zastupnicima, što je pospjelo lobiranje za oružanu intervenciju u Gvatemali, a Barneysov odjel ojačao je pozitivan *spin* UFCo-a izdavanjem povjerljivog tjednog izvještaja, nazvanog *The Guatemalan Newsletter* (1953. – 1960.). Taj je propagandni bilten sastavljao tvrtkin odjel za odnose s javnošću, kopiju je redovito dobivalo 250 američkih novinara, a mnogi su ga koristili kao izvor provjerenih informacija o situaciji u Gvatemali. Nadalje, u medijsku protugvatemalsku pompu 1952. godine uključio se i *Time Magazine*, koji je putovanje Víctora Manuela Gutiérreza u Moskvu i susljedno stapanje njegove radničke stranke s Gvatemalskom komunističkom partijom opisao kao „taktičku reakciju na rastuće anti-komunističke osjećaje u Gvatemali“ (Kirch, 2007: 8-10). *U.S. News* okarakterizirao je sovjetsku ambasadu u Meksiku kao „stožer za latinoameričke aktivnosti“, dodajući da je Gvatemala sada u središtu pozornosti, da su ondašnji komunisti vrlo moćni, da državni fondovi pripomažu financiranje njihovog poslovanja te da sovjetski simpatizeri drže visoke položaje u vojsci (Kirch, 2007: 11). Pišući trodijelni serijal o Gvatemali za *New York*

Times 1952. godine, Herbert L. Matthews izvještavao je da su ondašnji komunisti vrlo utjecajni, ali ne na vlasti, kao i da je vojska većinskim dijelom protukomunistički orijentirana, a opovrgnuo je i „monopol komunista u Árbenzovoj vladi“, jasno izolirajući jedinu komunistički orijentiranu četvorku (José Alberto Cardoza, Victor Manuel Gutiérrez, Carlos Manuel Pellecer and Antonio Ardón) od 58 ukupnih mjesta u Kongresu (Zinn navodi brojku od 56 zastupničkih stolica) (Kirch, 2007: 14; Zinn, 1980: 430). Sastavljajući četverodijelnu kolumnu o gvatemalskoj situaciji za *The Christian Science Monitor* u siječnju 1953. godine, Robert M. Hallett zaključio je da Árbenzova vlada zasigurno nije poput one sovjetske republike, dodajući da se komunističko preuzimanje zemlje ne čini izglednim (Kirch, 2007: 15).

4. 2. Vojne intervencije: operacije PBFORTUNE, PBSUCCESS i PBHISTORY

Diplomacijom usustavljeno i propagandom produbljeno UFCo-vo lobiranje u Eisenhowerovoj administraciji pokazalo se uspješnim sredinom 1953. godine, kad je američka vlada stanje u Gvatemali počela ocjenjivati kao „sukob niskog intenziteta“, odnosno vojno-političku borbu ograničenih razmjera koja teži postizanju političkih, gospodarskih, socijalnih i psiholoških ciljeva¹⁷. Uz neformalnu penetraciju (uzajamnom javnom diplomacijom i pružanjem vojne pomoći) gvatemalske vlade koju je izvela u razdoblju od 1952. do 1954., američka vlada okrenula se i vojnim sredstvima i tajnim akcijama kao najvažnijim instrumentima u širenju svojeg globalnog utjecaja. Utilizacijom navedenih mehanizama počela je izravno djelovati i utjecati na političku situaciju u Gvatemali, fokusirajući se pritom na aktivnosti nedavno osnovane CIA (1947.) koja se najčešće služila dvama alatima – demonstracijom sile (vojnim vježbama i/ili manevrima) i prikrivenim infiltracijama i/ili intervencijama (Kos - Stanišić, 2000: 137). Okrećući se tako strategiji izmjene režima, odnosno prisiljavanja na promjenu glavnih politika države zamjenom vladajućeg aparata, američka vlada otvorila je niz procesa koji su doveli do eventualnog pada Árbenzove administracije, odnosno državnog udara u Gvatemali sredinom 1954. godine (Kos - Stanišić, 2000: 137):

1) Najokrupniji dometi UFCo-vih veza s Eisenhowerovom administracijom koji su pospješili američki diplomatski pritisak na Gvatemalu očituju se u

dvije instance. John E. Peurifoy imenovan je, 5. listopada 1953. godine, novim veleposlanikom u Gvatemali, a već 12. prosinca iste godine odaslao je telegram za kojeg se u dosad razrađenoj historiografiji o Gvatemalskoj revoluciji drži da je potaknuo i Eisenhowerovo i Dullesovo odobravanje oružane intervencije. Veleposlanik je tijekom razgovora s predsjednikom Árbenzom i prvom damom Marióm dotaknuo niz osjetljivih tema, uključujući i moskovsko putovanje dvojice radničkih vođa, Joséa Manuela Fortunya i Víctora Manuela Gutiérreza, što je predsjednik opravdao potrebom za „proučavanje marksizma, a ne dobivanje sovjetskih uputa“ (4). Posebno izazovna američkoj vladi bila je kongresna komemoracija Staljinove smrti, što je gospođa Árbenz opravdala izjavom da su „Gvatemalci smatrali Roosevelta, Churchilla i Staljina spasiteljima svijeta“, te da „lokalni komunisti nisu predstavljali nikakvu prijetnju i da vlada imala potpunu kontrolu“ (4). Neuvjeren u Árbenzov odmak od komunizma, Peurifoy je Eisenhowera i Dullesa obavijestio „da ako predsjednik nije komunist, zasigurno će tako vladati dok se jedan ne pojavi“, kao i da u „Gvatemali neće funkcionirati normalni pristupi“ (4). Državni tajnik John Foster Dulles reagirao je unutar nekoliko mjeseci, zatraživši od Organizacije američkih država da na dnevni red Interameričke konferencije u Caracasu (u ožujku 1954. godine) dodaju članak naslovljen „Intervencija protiv međunarodnog komunizma u američkim republikama“, smatran otvorenim napadom na gvatemalsku vladu (Gleijeses, 1991: 256-257). Nakon Konferencije donesena je opća rezolucija kojom se osuđuje komunistička dominacija bilo koje američke države, bez izdvajanja Gvatemale kao jedine države koja je glasovala protiv. Unatoč potpori koju je uživao tijekom karakteriziranja rezolucije kao internacionalizacije *makartizma*, gvatemalskog ministra vanjskih poslova Guillerma Toriella nadjačala je ovisnost preostalih latinoameričkih diktatura o SAD-u, kao i gospodarski pritisak kojega je na iste sustavno vršio sam John Foster Dulles (Immerman, 1982: 146-148; Calvocoressi, 2008: 711).

2) Uz sve učestalije političke napade i optužbe o radikalizaciji i „skretanju nalijevo“ od strane američkih medija i državnog tajnika, gvatemalska vlada bila je opterećena američkim gospodarskim embargom, kao i sve rjeđim pošiljkama u svezi s vojnom pomoći (zbog revolucije iz 1944. godine). Situacija u Gvatemali dodatno je otežana 1951. godine, kad je SAD u potpunosti raskinuo sve ratificirane sporazume o trgovini oružjem, istovremeno potpisujući bilateralne sporazume o obrani i povećavajući isporuke oružja susjednom Hondurasu i Nikaragvi. Krajem 1953. SAD je osujetio gvatemalsku kupovinu oružja iz Njemačke, Kanade i Rodezije, zbog čega je José Manuel Fortuny 9. studenog 1953. avionom krenuo u Prag, na tajne pregovore s čehoslovačkim

17 Uz gvatemalski državni udar iz 1954. godine, *sukobi niskog intenziteta* koje je SAD (CIA) instigirao (ili barem pokušao instigirati) uključuju, primjerice, operaciju *Ajax* (iranski državni udar 1953., svrgavanje premijera Mosaddegha zbog nacionalizacije Angloiranske naftne kompanije i instalaciju monarhijske vladavine šaha Mohammeda Reze Pahlavija), kao i *invaziju u Zaljevu svinja* (pokušaj svrgavanja komunističke vladavine Fidela Castra 1961.) (Kos - Stanišić, 2000: 137).

vodstvom (Immerman, 1982: 144-149; Cullather, 1999: 129). Daljnje dogovore o kupovini čehoslovačkog oružja proveo je Alfonso Martinez, čelnik Agrarnog odjela, koji je 18. siječnja 1954. preko Švicarske stigao do Praga. Čehoslovačko oružje isporučeno je gvatemalskoj vladi 15. svibnja 1954., a do atlantske luke Puerto Barrios prevezao ga je švedski teretni brod *MS Alfhem*, koji je isplovio iz poljskog Szczecina. Gerilske postrojbe nastrojene protiv Árbenzove vlade nanizale su nekoliko neuspješnih pokušaja sabotaže željezničkog prijevoza oružja do Guatemala Cityja (15., 21. i 25. svibnja) (Cullather, 1999: 130-131), iako su istu kupovinu oružja u očima gvatemalske javnosti opravdali i tadašnji najokorjeliji oporbeni listovi, 17. svibnja *El Imparcial* nije osporio legitimnost gvatemalske kupovine, već je kritizirao američku opskrbu karipskih zemalja poput Dominikanske Republike, gdje su tim oružjem zapravo podjarivani unutarnji prijevori, dok je *La Flora* 18. svibnja istaknula pravovaljanost kupovine i neopremljenost gvatemalske vlade zbog SAD-ovog odbijanja daljnjeg surađivanja (5). S obzirom na to da je Čehoslovačka onovremeno pripadala Istočnom bloku te je bila pod vojnom zaštitom Sovjetskog Saveza, CIA je ovu pošiljku prikazala kao znak sovjetske agresije protiv SAD-a, zbog čega je 24. svibnja pokrenula operaciju *HARDROCK BAKER*, odnosno nezakonito nametanje pomorske karantene Gvatemali (Cullather, 1999: 131).

3) Uz Barneysovu propagandnu kampanju i 235 stranica dugo *Izješće o Gvatemali*, CIA je nastojala utjecati na javno mnijenje i na vanjskopolitičkoj sferi. Situacija u Gvatemali američkoj je javnosti prikazana kao sovjetska agresija, dok su u samoj Gvatemali ponajviše korištena dva alata psihološkog ratovanja. U završnoj fazi državnog udara, odnosno od 14. do 29. lipnja 1954., organizirano je 80 zrakoplovnih misija tijekom kojih su piloti *C-47*, *F-47* i *Cessna-e* istovarali teret (najčešće američko oružje pobunjenicima) i propagandne letke protiv komunizma (6), ali i vršili gerilska bombardiranja (među kojima je najpoznatije ono Fort Matamorosa kao vojnog središta Guatemala Cityja) (Schlesinger, Kinzer, 2005: 103). Veoma utjecajna instanca u američkom psihološkom ratu protiv Árbenzove vlade bila je i piratska radio postaja *Glas oslobođenja* (*La Voz de la Liberación*, eng. *The Voice of Liberation*), čijim je emitiranjem od 1. svibnja 1954. godine upravljao amaterski glumac David Atlee Phillips, agent CIA. Otpočevši tako operaciju *SHERWOOD*, CIA je u nešto više od mjesec dana uspjela uvjeriti gvatemalsku javnost da njezina radiostanica emitira duboko iz gvatemalskog zaleđa, navodeći pritom da se pobunjeničke snage približavaju Guatemala Cityju, što je naposljetku pridonijelo masovnoj demoralizaciji kako vojske, tako i civilnog stanovništva. Iako su mnogi ondašnji slušatelji u to povjerovali, emisija je zapravo snimana u Miamiu uz pomoć gvatemalskih prognanika koji su potom letjeli

za Središnju Ameriku, gdje su je emitirali kratkovalnim mobilnim odašiljačem. Isprva se emisija mogla čuti samo u Guatemala Cityju, no s obzirom da je 20. svibnja 1954. gvatemalski radio prestao sa snimanjem zbog zamjene antene, CIA je pojačala radijsku djelatnost diljem Gvatemale i susjednih država, emitirajući dvaput dnevno dvosatne biltene protiv protiv Árbenzove vlade (Cullather, 1999: 100-101, 131).

4) Ipak, na najplodnijem tlu za oružani udar, na kojemu je CIA u Gvatemali koračala još od 1952. godine, stasale su raznorazne terorističke skupine, protuvladini prosvjednici i nekolicina gerilskih skupina. Kako je navedeno u američkom izvješću o gvatemalskoj situaciji s početka 1952., ondašnji komunisti kontinuirano su bili aktivni, uživali su potporu vlade, a u partijskom glasilu *Octubre* nesmetano su objavljivali protuamerički nastrojene propagandne članke (7). Nadalje, izvješćem su izolirane i tri pobunjeničke skupine organizirane u susjednim zemljama Gvatemale. U Kostariki se od 1949. godine (nakon neuspješnog atentata na predsjednika Arévala) nalazio vojni prognanik Carlos Castillo Armas koji je, uz financije UFCo-a i peruanske skupine, planirao oružani prevrat za siječanj 1952., u Meksiku je djelovao Arturo Ramirez, izgnan zbog pokušaja prevrata 1948. i financiran potporom američkih naftnih zastupnika, dok su se u El Salvadoru okupljale snage Miguela Ydígorasa Fuentesasa, neuspješnog predsjedničkog kandidata iz 1950. godine (7). Smatrajući da je strah od komunističke opasnosti u Gvatemali opravdan i imajući na umu sve intenzivniju veleposlaničku korespondenciju s predsjedničkim uredom po istom pitanju, Truman je 9. rujna 1952., mimo državnog tajništva, ovlastio CIA da dovrši pripreme za tajnu operaciju kodnog naziva *PBFORTUNE* (Cullather, 1999: 28-33; Gleijeses, 1991: 229-230). Tadašnji direktor CIA, Walter Bedell Smith, po ranijem je predsjedničkom nalogu ovlastio Josepha Caldwellla Kinga, čelnika CIA divizije Zapadne hemisfere, da istraži mogućnosti gvatemalskih disidenata po pitanju rušenja Árbenzove vlade, uključujući i varijablu potpore ostalih latinoameričkih diktatura. Pri službenom posjetu SAD-u u travnju 1952., nikaragvanski diktator Anastasio Somoza García izjavio je da uz supstancijalno financiranje i Armasovu pomoć može „počistiti Gvatemalu“, a na pružanje novčane pomoći ubrzo su pristali i venezuelanski lider Marcos Pérez Jiménez i dominikanski diktator Rafael Leonidas Trujillo. Potvrdom njihove potpore ubrzana je cijela operacija *PBFORTUNE*: u jesen 1952. SAD je ovlastio isporuku 250 pušaka, 380 pištolja, 64 strojnice i 4 500 granata pobunjeničkim skupinama, za što je izdvojeno 225 000 dolara. Navedeno oružje trebalo je biti prevezeno na jednom od prethodno prenamijenjenih teretnih brodova UFCo-a iz New Orleansa, koji je za Nikaragvu

trebao isploviti početkom listopada 1952. (Cullather, 1999: 29-31). No, vijesti o operaciji *PBFORTUNE* stigle su do tadašnjeg državnog tajnika Deana Achesona koji je, posebno zabrinut da bi objavljivanje pojedinosti o državnom udaru naštetilo imidžu SAD-a, 8. listopada opozvao izvođenje operacije.¹⁸

Unatoč neuspješnom izvođenju operacije *PBFORTUNE*, Joseph Caldwell King i Carlos Castillo Armas ostali su u aktivnoj interakciji, a Armasova omanja vojna gerila održavana je na životu proračunom od 3000 dolara mjesečno. Iako je razdoblje od 1952. do 1953. godine bilo opterećeno doušničkim prikupljanjem informacija o čelnim osobama u Árbenzovoj administraciji, nova ideja o oružanoj intervenciji u Gvatemali sustavno je potencirana prije objašnjenim nizom pritisaka na gvatemalsku vladu, a oživljena inicijativom Eisenhowerove administracije u kolovozu 1953., koja je po pitanju komunizma nastupala agresivnije i militantnije od Trumanove (Cullather, 1999: 32; Livingstone, 2009: 26). Prije nego što je 11. rujna 1953. godine naložilo CIA-u da sastavi nacrt tajne operacije usmjerene protiv tadašnjeg gvatemalskog režima, *Odbor 54/12 Vijeća za nacionalnu sigurnost* (NSC, eng. *National Security Council*)¹⁹ u kolovozu je donio niz logističkih i pravnih odluka kojima je reorganizirana skupina za nadzor američkih tajnih operacija. Na sastanku su se okupili direktor CIA-a Allen Welsh Dulles, državni podtajnik Walter Bedell Smith, Eisenhowerov savjetnik za psihološko ratovanje Charles Douglas Jackson, pomoćnik ministra obrane Charles Wilson i Robert Cutler, poseban pomoćnik predsjednika za pitanja nacionalne sigurnosti (Schlesinger, Kinzer, 2005: 108-109). Dana 12. studenog 1953. izravno su definirana i dva vodeća cilja novoutemeljene tajne operacije, kodno nazvane *PBSUCCESS*: 1) Potajice i, ako je moguće, bez krvoprolia ukloniti prijetnju sadašnje gvatemalske vlade pod kontrolom komunista; i 2) Usustaviti i potajno održavati proameričku vladu u Gvatemali (8).

Financijska sfera operacije *PBSUCCESS* oblikovana je 9. prosinca 1953. godine, kad je direktor CIA-a, Allen Welsh Dulles, odobrio dodjelu sredstava koja nisu smjela prelaziti Agenciji raspoloživ budžet za potporu operacije

18 Tako piše Piero Gleijeses (1991: 229-230), dok Nick Cullather navodi da je odluka državnog tajništva o opozivu operacije uvjetovana Somozinom nediskretnošću (pri širenju detalja o planu akcije ostalim službenicima latinoameričkih vlada) (1999: 31).

19 Osnovano 1947. godine, Vijeće za nacionalnu sigurnost (NSC) pomaže američkim predsjednicima pri koordiniranju odluka o vanjskoj politici i dokumentima u svezi provedbe određene politike ili aktivnosti. Za nadzor tajnih aktivnosti bio je zadužen *Odbor 54/12* (nazvan tako po broju formativnih direktiva) (Taffet, Walcher, 2017: 224).

(u iznosu od 3 000 000 dolara). Upravljanje sredstvima, zaprimanje dokumentacije i opravdavanje troškova preuzeo je načelnik divizije Zapadne hemisfere unutar djelokruga CIA-a, Joseph Caldwell King, a neimenovani financijski nadglednik bio je obvezan podnositi periodične revizije iskorištenih fondova (9). Proglašene najvišim prioritetom, temeljne sastavnice operacije *PBSUCCESS* općenito su se odnosile na:

Aktivnost:	Tijelo djelovanja:
a) Vojnu pomoć ostalim državama Srednje Amerike	Drž. tajništvo, Min. obrane
b) Ukinuće vojne pomoći Gvatemali	CIA
c) Podupiranje službenog pritiska	CIA
d) Službenu diskreditaciju Gvatemale	CIA, Drž. tajništvo
e) Ekonomski pritisak	CIA, Drž. tajništvo
f) Psihološko ratovanje	CIA
g) Političke akcije	CIA
h) Paravojne akcije	CIA, Drž. tajništvo, Min. obrane
i) Jačanje postave CIA u Gvatemali	CIA (prioritet)

Sastavne aktivnosti operacije PBSUCCESS (10)

U prije spomenuti budžet od 3 000 000 dolara potom je inkorporiran i niz specificiranih aktivnosti koje su namijenjene kao uvod oružanoj intervenciji lokalnih gerilskih postrojba Carlosa Castilla Armasa, sredinom 1954. godine:

Aktivnost:	Iznos (u dolarima):
Psihološko ratovanje i političko djelovanje	270 000
Subverzivno djelovanje	250 000
Obavještajne operacije	150 000
Održavanje postojećeg kadra (8 mjeseci)	160 000
Proširenje kadra na 500 (članova)	60 000
Oružje i oprema	400 000
Djelovanje centra za obuku u Nikaragvi	100 000
Potpورا unutarnjoj organizaciji (procjena)	150 000
Prijevoz, skladištenje i putovanje	85 000
Zrakoplovni prijevoz i održavanje	800 000
Trenutni dugovi	10 000
Nepredviđene situacije	300 000
UKUPNO	2 735 000

Sažeti budžet operacije PBSUCCESS (10)

Oružanom dijelu operacije *PBSUCCESS* u Gvatemali prethodila je zrakoplovna distribucija 100 000 primjeraka američkog propagandnog pamfleta nazvanog *Chronology of Communism in Guatemala*, kao i 27 000 protukomunističkih ilustracija i plakata. Sve agresivnije dramatizacije protukomunističkih govora, kao i klevete protiv Árbenza i njegove administracije, dvaput dnevno emitirala je radiostanica *The Voice of Liberation*, a pri demoralizaciji Árbenzovih pobornika (napose vojske i radnika na selu (*campesinos*)) uključena je i Katolička Crkva. Po nalogu braće Dulles, Barneysov odjel za odnose s javnošću još je 1952. krenuo vrbovati niz lokalnih novinskih tiskovina u svezi sa širenjem vijesti o Gvatemali s UFCO-vog stajališta, a bratski tandem državnog tajnika i direktora CIA obratio se i njujorškom kardinalu Francisu Josephu Spellmanu, čiji su potporu već uživali. Nije im, stoga, predstavljalo problem prenijeti mu svrhu zadatka i ovlasti kojima bi uspostavio tajni kontakt između gvatemalskog nadbiskupa Mariana Rossella Arellana i CIA agenta, u svrhu „koordinacije naših paralelno izvedivih aktivnosti“. Dana 9. travnja 1954. u svim je gvatemalskim crkvama pročitano pastirsko pismo koje je građane upozoravalo na prisutnost komunizma u zemlji, zahtijevajući da „narod Gvatemale ustane kao jedan protiv tog neprijatelja Boga i države“ [Árbenza]. Osam dana prije početka invazije pod vodstvom Carlosa Castilla Armasa, u crkvama diljem Gvatemale održavana su svečana misna slavlja na kojima se posebno naglašavala pojava i borba protiv komunističke opasnosti (Schlesinger, Kinzer, 2005: 155, 167; Taffet, Walcher, 2017: 229).

Dana 18. lipnja 1954. godine predsjednik Árbenz održao je govor na masovnom skupu organiziranom na željezničkoj stanici, a istovremeno početku skupa (u 17:00) niz zrakoplova CIA brujaio je nad Gvatemalom. Istoga dana, u 20:20h, gerilske postrojbe Carlosa Castilla Armasa (Calligerisa), obučavane od strane CIA u posebnim kampovima u Nikaragvi i Hondurasu, prešle su gvatemalsku granicu. 19. lipnja, u 01:50h, raznesen je most u općini Gualán koja je od Guatemala Cityja udaljena oko 165 km istočno. Dana 20. lipnja osvojena je općina Esquipulas, a gvatemalska vojska porazila je pobunjenike u Gualánu. Dana 21. lipnja Armasove postrojbe doživjele su iznimno težak poraz u Puerto Barriosu, a 25. lipnja bombardirane su naftne zalihe vojnog središta Guatemala Cityja, Fort Matamorosa, kao i vlakovi koji su prevozili vojne postrojbe, nakon čega je osvojen grad Chiquimula (Cullather, 1999: 131). Kasnije istog dana, predsjednik Árbenz izdao je naredbu o naoružavanju civilnog stanovništva, računajući na tisuće radnike osigurane sindikatima kojima je tijekom svojeg mandata izlazio u susret. Sljedećeg jutra pojavilo se tek nekoliko stotina dobrovoljaca, na što je načelnik oružanih snaga u

Árbenzovoj vladi, Carlos Enrique Díaz de León, odgovorio osnivanjem vojne *junte* s Elfegom Monzónom i Joseom Angelom Sanchezom i kontaktiranjem vodećeg američkog operativca, veleposlanika Johna Peurifoya. Dana 27. lipnja Árbenz je javnim obraćanjem potvrdio svoju ostavku i *fait accompli* njegove vlade, a istovremeno je Carlos Castillo Armas poražen kod grada Zacape (Cullather, 1999: 131-132), nakon čega se povukao u Chiquimulu. Veleposlanik Peurifoy izravno je napao Díaza jer je dopustio emitiranje Árbenzovog posljednjeg predsjedničkog obraćanja prije odlaska u meksičku ambasadu, koje je pak bilo okićeno optužbama upućenima američkoj vladi:

„Radnici, seljaci, domoljubi, moji prijatelji, stanovnici Gvatemale: Gvatemala je trenutno suočena s vrlo teškom situacijom. Već 15 dana bukti okrutan rat protiv Gvatemale. United Fruit Company, u suradnji s vladajućim krugovima Sjedinjenih Američkih Država, odgovoran je za ono što nam se događa. (...) U čije su ime izvršili ova barbarska djela? Pod čijim barjakom? Odgovor na to vrlo dobro znamo. Kao izgovor iskoristili su protukomunističko djelovanje. Istina je ipak mnogo drugačija. Istina se nalazi u financijskim interesima United Fruit Companya i drugih SAD-ovih monopola koji su uložili velike svote novca u Latinsku Ameriku, a sad se boje da bi primjer Gvatemale mogle slijediti i druge latinoameričke zemlje“ (Schlesinger, Kinzer, 2005: 199).

Nakon što je odbio realizirati Peurifoyevu (i Dullesovu) naredbu o odstreli deklariranih komunista, Díaz je odstupio s mjesta privremenog predsjednika Gvatemale, nakon čega je vlast preuzeo organizator nove vojne *junte*, Elfego Monzón. Dana 28. lipnja nova je vojna *junta* otpočela pregovore s Carlosom Castillom Armasom, a njihovo je vijećanje konkretizirano potpisivanjem ugovora *Pacto de Las Tunas*, kojime se vojska vratila u Zacapu, a Armas je službeno amnestiran (Gleijeses, 1992: 354-357). Do raspodjele vlasti i dogovora o preuzimanju predsjedničkog položaja ipak nije došlo, zbog čega su se tri gorljiva protivnika bivšeg predsjednika Árbenza (papinski nuncij mons. Gennaro Verrolino, salvadorski veleposlanik Funes i Elfego Monzón) susrela 30. lipnja 1954. u El Salvadoru, pod pokroviteljstvom predsjednika Óscara Osoria. Kao posrednik sastanka održanog od 1. do 2. srpnja 1954., veleposlanik Peurifoy uspio je isposlovati zakonsko proširenje tročlane Monzónove *junte* (koju su uz njega sačinjavali i José Luis Cruz Salazar i Mauricio Dubois) na peteročlano vijeće, dodajući mjesta Carlosu Castillu Armasu i njegovom povjereniku, Enriqueu Trinidadu Olivi. Jasno definirane želje UFCO-va odvjetnika Juana Cordove Cerne obistinile su se tek Peurifoyevim poticajem (od 100 000 dolara) dvojici Monzónovih savjetnika, zbog čijih je ostavki naposljetku i sam bio primoran odustati od utrke

za položaj predsjednika. Potonju ulogu Armas je zauzeo 1. rujna 1954. godine, nakon što mu je vjerni general Oliva „ustupio“ svoje mjesto, a predsjednički „izbori“ održani su početkom listopada (Gleijeses, 1992: 354-357; Schlesinger, Kinzer, 2005: 213-215, 223-225). Kao jedini kandidat na izbornoj listi, Armas je osvojio 485 699 glasova za i oko 400 glasova protiv, čime je njegov prijelaz na vlast službeno priveden kraju. Njegov predsjednički položaj dodatno je očvrstnut i vojnom pomoći SAD-a. Washington je još 1. kolovoza, tjedan dana nakon što je Armas američkoj ambasadi u Gvatemali uplati 105 000 dolara, poslao tri P-51 zrakoplova i oko 12 000 rundi municije kako bi se opskrbile Armasove gerilske snage (eng. *Liberation Forces*), sad zakonski priključene obučanim kadetima s *Escuela Politécnica*, čiji je puč uspješno oborio 13. srpnja, s 29 mrtvih i 91 ranjenikom. Pod novom vlašću Gvatemala je priključena i odrednicama Rio pakta, zbog čega je savjetnik američkog veleposlanstva u Gvatemali, Thomas C. Mann, 13. listopada urgirao Ured državnog tajnika da Armasu pruži dostatnu i moderniziranu vojnu pomoć. Ponukana njegovom prijedlogom, tri dana kasnije Gvatemala je SAD-u uputila poziv za kupovinu 26 zrakoplova, 499 kamiona, 260 ručnih radijskih uređaja i opremu za jelo, kacige i odjeću za oko 8000 ljudi (Holden, 2004: 141-142).

Otprilike tjedan dana nakon Árbenzove službene ostavke, tim kontraobavještajaca poslan je u Gvatemalu kako bi pregledao glavninu dokumenata koje su iza sebe ostavili pripadnici bivše administracije/vlade i Gvatemalske komunističke partije. S ciljem prikazivanja tih dokumenata kao komunistički orijentirane veze između bivše gvatemalske vlade i Sovjetskog saveza nastala je operacija *PBHISTORY*, kojom je u razdoblju od 4. do 17. lipnja 1954. prikupljeno sveukupno 150 000 dokumenata (od kojih je 50 000 preuzeto iz ureda Gvatemalske komunističke partije) (Cullather, 1999: 132). Uz to, Odjel za obavještajne i istraživačke poslove Ministarstva vanjskih poslova poslao je, prema Peurifoyevom zahtjevu, dva istraživača u Gvatemalu, od kojih je jedan bio antropolog Richard Adams (kodnog imena Stokes Newbold, jer World Health Organization, njegov tadašnji poslodavac, nije htio imati veze s tim projektom). Adams je intervjuirao oko 250 zatvorenika u tri gvatemalska zatvora, većinu onih koji su uhićeni nakon državnog udara. Zaključio je da je malo tko od zatvorenika znao nešto o komunizmu, iako su mnogi aktivno sudjelovali u Árbenzovom programu zemljišne reforme (Schlesinger, Kinzer, 2005: 220). Ugrožen međunarodnom kritikom zbog uspješnosti operacije *PBSUCCESS*, koju su mnogi otvoreno prozvali nezakonitom agresijom, Eisenhower se pokušao distancirati od UFCo-a, zbog čega je ovlastio Ministarstvo pravosuđa da pregleda tvrtkine operacije. UFCo-v posao

s izvozom banana u zemljama poput Gvatemale prikazan je kao kršenje američkih protumonopolskih zakona, zbog čega je Ministarstvo pravosuđa, pet dana nakon Árbenzove ostavke, tužilo tvrtku na saveznom sudu. Tijekom parnice koja se vukla do 1958. godine, tvrtka je pokušala riješiti problem dajući seljacima 100 000 hektara svojih gvatemalskih posjeda, odnosno zemlju za koju se kasnije ispostavilo da je većinskim dijelom bila pokrivena džunglom. Unatoč sustavnim lobiranjima odvjetnika UFCo-a protiv podignute tužbe, taj sudski prijedpor naposljetku je doveo do granuliranja trgovačkog carstva nad bananama u Gvatemali (Schlesinger, Kinzer, 2005: 220-221).

5. Zaključna razmatranja

Razmišljati i raspravljati o uzrocima, tijeku i posljedicama događaja kao što je Gvatemalska revolucija jednostavno je nemoguće bez osvrta na političko-gospodarsku sferu i društvenu stratifikaciju koje su mu prethodile i kojega su većinskim dijelom uzrokovale. Gospodarska nerazvijenost i izoliranost Gvatemale, kao i suovisnost o susjednim latinoameričkim zemljama, ali i SAD-u, učinile su je podobnom za otvaranjem lokalnog gospodarstva stranim privatnim ulagačima poput tvrtke United Fruit Company, koja se nauštrb eksploitanog domorodačkog stanovništva sustavno bogatila preko četiri desetljeća. Diplomatskim vezama i lobiranjem u američkim vladama poraća istovremeno je utjecala i na unutarnjopolitičku organizaciju Gvatemale kao vojne diktature pod fašističkom vladavinom predsjednika Manuela Cabrere i Jorgea Ubicoa Castañede, suzbijajući ne samo prava radnika, već niz temeljnih ljudskih prava.

Impulsi prethodnih svjetskih revolucija aktivirali su sve snažnija radnička, studentska i seljačka udruženja, ali i vojsku i nezadovoljne građane, koji su „vlastitom“ revolucijom iz 1944. godine vojnu diktaturu zamijenili „desetogodišnjim razdobljem proljeća“. Reformistički predsjednički mandati Juana Joséa Arévala i Jacoba Árbenza Guzmána oblikovali su jedino demokratsko razdoblje unutar gvatemalske povijesti, a zakonske reforme koje su usustavili najvećim dijelom odnosile su se na samostalno kontroliranje vanjske politike, ocrtavanje unutarnjopolitičke neovisnosti i gospodarsko kidanje Gvatemale od stranih trgovačkih monopola, posebice UFCo-a. Takvo je djelovanje u hladnoratovskim administracijama predsjednika Trumana i Eisenhowera, oblikovanima uslijed rastućih tenzija sa Sovjetskim savezom, ocijenjeno kao komunističko i protuameričko, zbog čega su posljednje godine Gvatemalske revolucije obilježene nametnutim i često nezakonitim gospodarskim, političkim i društvenim blokadama.

Najveću ulogu u oružanom uvodenju vojno diktatorske „jeseni“ Carlosa Castilla Armasa i suzbijanju Arévalova i Árbenzova „proljeća“ odigrala je CIA, posebice iscrpno organiziranim kampanjama vanjskopolitičkih, unutarnjopolitičkih, psiholoških, gospodarskih, vojnih i tajnih operacija kao što je *PBSUCCESS*. Djelovanje Središnje agencije užareno je prije svega sustavnim lobiranjem UFCo-a kod tadašnjeg državnog tajnika, Johna Fostera Dullesa, i direktora CIA-a, Allena Welsha Dullesa, koji su s istom tvrtkom njegovali i privatne i poslovne odnose, što je evidentno i iz konzultiranih digitaliziranih dokumenata i recentne historiografske produkcije.

Naposlijetku, čini se sasvim opravdano reći da su vanjskopolitičko djelovanje SAD-a i prisilan završetak Gvatemalske revolucije signalizirali oblikovanje jedne od najrepresivnijih latinoameričkih država. Eventualan razvoj (ionako već krhkih) političkih i građanskih institucija u Gvatemali trajno je onesposobljen, kao i organiziranje slobodnih izbora u Nikaragvi, Hondurasu i El Salvadoru. Ondašnja zbivanja imala su dugoročne posljedice na povijest Latinske Amerike pa su, među ostalima, radikalizirala i mladog Che Guevaru koji je u Guatemala City stigao krajem 1953. godine²⁰ kako bi osobno svjedočio Árbenzovoj zemljišnoj reformi, a već 1954. doživio je njegov pad. U povojima post-demokratskog razdoblja razbuktao se i građanski rat koji je od 1960. do 1996. godine odnio minimalno 200 000 života, a trajno su ga obilježili prisilni nestanci, brojna kršenja ljudskih prava, masakri civilnog stanovništva i genocidna kampanja spaljene zemlje protiv autohtonog stanovništva. Gvatemala i niz ostalih latinoameričkih država zašle su u razdoblje neprestanog nasilja i represije koja se perpetuirala i danas, a SAD je, kako piše Stephen Schlesinger, tek potvrdio da su „Washington zanimali bespogovorni saveznici, a ne oni demokratski“ (12).

20 Ondje je upoznao svoju prvu suprugu i peruansku ekonomisticu Hildu Gadeu, koja je uvelike utjecala na njegovu transformaciju od još nedefiniranog socijalista do konkretnijeg i ideološki opredijeljenog marksista (11). Gadea je o Cheovoj radikalizaciji kasnije zapisala i sljedeće: „Gvatemala ga je napokon uvjerila u nužnost oružane borbe i preuzimanja inicijative protiv imperijalizma. Do odlaska je bio siguran u to“ (Sinclair, 1970: 12).

Summary

“Ten Years of Springtime”: The Guatemala – United States Relations During the Guatemalan Revolution (1944 – 1954)

The Guatemalan Revolution outlines the ten-year period in Guatemalan history (1944 – 1954) which has hitherto also been referred to as the “Ten Years of Springtime” (Spanish: Los Diez Años de la Primavera). These “ten years of spring” were marked by rapid socio-political and economic transitions from a governmental organization founded upon the banana republic system under the military dictatorship of Jorge Ubico Castañeda (and the junta militar which succeeded him and inherited it), to a representative democracy with a civil government which has been stipulated and consolidated by Juan José Arévalo and Jacobo Árbenz Guzmán. This paper’s two initial parts aim to delineate the political and socio-economic turmoil which occurred during the titular period, while particularly pointing out the then external and internal political circumstances between the United States and Guatemala. The third part of the paper seeks to defend the argument stating that the US action in Guatemala – namely the lobbying carried out by the United Fruit Company, which precipitated the realization and success of the operation PBSUCCESS, alongside some visible localized problems – impacted Guatemala’s political and economic regressions and consequently provoked the Guatemalan Civil War which lasted from 1960 to 1996.

Literatura

1. Adams, Richard N., 1994. *Guatemalan Ladinization and History*, The Americas, Vol. 50, broj 4., Cambridge, str. 527.-543.
2. Boelens, Rutgerd; Perreault, Tom; Vos, Jeroen, 2018. *Water Justice*, Cambridge University Press, Cambridge.
3. Booth, John A.; Wade, Christine J.; Walker, Thomas W., 2010. *Understanding Central America: Global Forces, Rebellion, and Change, Fifth Edition*, Westview Press, Boulder.
4. Brown, Jonathan C., 2000. *Workers’ Control in Latin America, 1930-1979*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
5. Calvocoressi, Peter, 2008. *World Politics since 1945, Ninth Edition*, Pearson Longman, Harlow.
6. Carr, Barry, 1997. *Encyclopedia of Mexico, Vol. 1*, Fitzroy and Dearborn, Chicago.
7. Chapman, Peter, 2009. *Jungle Capitalists: A Story of Globalisation, Greed and Revolution*, Canongate Books, Edinburgh.
8. Colby, Jason M., 2011. *The Business of Empire: United Fruit, Race, and U.S. Expansion in Central America*, Cornell University Press, London; New York.

9. Cullather, Nick, 1999. *Secret History: The CIA's Classified Account of Its Operations in Guatemala, 1952-1954*, Stanford University Press, Stanford.
10. Dawson, Alexander, 2011. *Latin America since Independence: A History with Primary Sources*, Francis & Taylor Group: Routledge, New York.
11. Forster, Cindy, 2001. *The Time of Freedom: Campesino Workers in Guatemala's October Revolution*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
12. Foster, Lynn V., 2007. *A Brief History of Central America, Second Edition*, Infobase Publishing: Facts on File, New York.
13. Gleijeses, Piero, 1989. *The Agrarian Reform of Jacobo Árbenz*, Journal of Latin American Studies, Vol. 21, broj 3., Cambridge, str. 453.-480.
14. Gleijeses, Piero, 1992. *Shattered Hope: The Guatemalan Revolution and the United States, 1944-1954*, Princeton University Press, New Jersey.
15. Holden, Robert H., 2004. *Armies without Nations: Public Violence and State Formation in Central America, 1821-1960*, Oxford University Press, New York.
16. Immerman, Richard H., 1982. *The CIA in Guatemala: The Foreign Policy of Intervention*, Texas University Press, Austin.
17. Jonas, Susanne, 1991. *The Battle for Guatemala: Rebels, Death Squads, and U.S. Power*. Westview Press, Boulder.
18. Josling, T. E., Taylor, T. G., 2003. *Banana Wars: The Anatomy of a Trade Dispute*, CABI Publishing, Cambridge.
19. Keen, Benjamin; Haynes, Keith, 2009. *A History of Latin America, Eighth Edition*, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Boston; New York.
20. Kirch, John, 2007. *Covering a Coup: The American Press and Guatemala in 1954*, The AEJMC (Association for Education in Journalism and Mass Communication) Convention: History Division, Washington D.C.
21. Kline, Stephen; Kline, Kris, 2003. *Estados Unidos/ United States*, iUniverse, Indiana.
22. Koepfel, Dan, 2008. *Banana: The Fate of the Fruit that Changed the World*, Hudson Street Press, New York.
23. Kos - Stanišić, Lidija, 2000. *Vojne komponente američke vanjske politike*, Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, Vol. 3, broj 5., Zagreb, str. 111.-140.
24. Kos - Stanišić, Lidija, 2012. *Transformacija političkog sustava Gvatemala - od banana-republike do najnekvalitetnije demokracije Latinske Amerike*, Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju, Vol. 9, broj 1., Zagreb, str. 247.-272.
25. LaFeber, Walter, 1993. *Inevitable Revolutions: The United States in Central America*, W. W. Norton & Company, New York.
26. Livingstone, Grace, 2009. *America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*, Zed Books, London; New York.
27. McPherson, Alan, 2016. *A Short History of U.S. Interventions in Latin America and the Caribbean*, John Wiley & Sons, Inc., Chichester.
28. Meade, Theresa A., 2016. *A History of Modern Latin America: 1800 to the Present, Second Edition*, John Wiley & Sons, Inc., Chichester.
29. Rabe, Stephen G., 2005. *U.S. Intervention in British Guiana: A Cold War Story*, University of North Carolina Press, Chapel Hill.
30. Schlesinger, Stephen; Kinzer, Stephen, 2005. *Bitter Fruit: The Story of the American Coup in Guatemala*, David Rockefeller Center for Latin American Studies, Cambridge.
31. Sinclair, Andrew, 1970. *Che Guevara*, The Viking Press, New York.
32. Smith, Joseph, 2005. *The United States and Latin America: A History of American Diplomacy, 1776 - 2000*, Francis & Taylor Group: Routledge, New York.
33. Soluri, John, 2005. *Banana Cultures: Agriculture, Consumption, and Environmental Change in Honduras and the United States*, Texas University Press, Austin.
34. Streeter, Stephen M., 2000. *Managing the Counterrevolution: The United States and Guatemala, 1954-1961*, Ohio University Press, Athens.
35. Taffet, Jeffrey F.; Walcher, Dustin, 2017. *The United States and Latin America: A History with Documents*, Francis & Taylor Group: Routledge, New York.
36. Zinn, Howard, 1980. *A People's History of the United States, 1492 to the Present*, HarperCollins Publishers, New York.

Elektronički izvori

1. Porter, William Sydney (pseud. O. Henry), 2000. *Cabbages and Kings*, The Project Gutenberg eBook, <http://www.gutenberg.org/files/2777/2777-h/2777-h.htm> (6. 2. 2019.)
2. *Latifundija*, Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35560> (12. 2. 2019.)
3. Barrett, John A., 9. siječnja 1950. „Memorandum of Conversation, by the Public Affairs Officer of the Embassy in Guatemala (Barrett)“, u: *Foreign Relations of the United States, 1950, The United Nations; The Western Hemisphere, Volume II: Document 444*, eds. Goodwin, Ralph R.; Mabon, David W.; Stauffer, David H., 1976. US Government Printing Office, Washington, D.C., <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v02/d444> (15. 2. 2019.)

4. Peurifoy, John E., 17. prosinca 1953. „The Ambassador in Guatemala (Peurifoy) to the Department of State“, u: *Foreign Relations of the United States, 1952–1954, The American Republics, Volume IV: Document 427*, eds. Kane, Stephen N.; Sanford, Jr., William F., 1983. US Government Printing Office, Washington, D.C., <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v04/d427> (21. 2. 2019.)
5. CIA, 5. travnja 1954. „Guatemalan Reaction to Shipment of Arms on SS *Alfhem*“, Freedom of Information Act – Electronic Reading Room (FOIA – ERR), broj dokumenta: 0000923135, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000923135.pdf (21. 2. 2019.)
6. CIA, 1. travnja 1975. „CIA’s Role in the Overthrow of Árbenz“, Freedom of Information Act – Electronic Reading Room (FOIA – ERR), broj dokumenta: 0000919933, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000919933.pdf (21. 2. 2019.)
7. CIA, 11. siječnja 1952. „Estimate of Situation in Guatemala“, Freedom of Information Act – Electronic Reading Room (FOIA – ERR), broj dokumenta: 0000924159, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000924159.pdf (21. 2. 2019.)
8. CIA, 25. siječnja 1954. „Proposed PP Program, Stage Two, PBSUCCESS“, Freedom of Information Act – Electronic Reading Room (FOIA – ERR), broj dokumenta: 0000914052, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000914052.pdf (21. 2. 2019.)
9. CIA, 9. prosinca 1953. „Project PBSUCCESS“, Freedom of Information Act – Electronic Reading Room (FOIA – ERR), broj dokumenta: 0000923961, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000923961.pdf (21. 2. 2019.)
10. CIA, 11. rujna 1953. „Guatemala – General Plan of Action“, Freedom of Information Act – Electronic Reading Room (FOIA – ERR), broj dokumenta: 0000135872, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000135872.pdf (21. 2. 2019.)
11. Rowlands, David T., 30. svibnja 2014. *Guatemala: The coup that radicalised Che Guevara*, GreenLeftWeekly, <https://www.greenleft.org.au/content/guatemala-coup-radicalised-che-guevara> (11. 9. 2019.)
12. Schlesinger, Stephen, 3. lipnja 2011. *Ghosts of Guatemala’s Past*, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2011/06/04/opinion/04schlesinger.html?mtr-ref=www.google.com&gwh=00D4D68343C58E97F19092B2EE518749&gwt=pay&assetType=REGI-WALL> (11. 9. 2019.)